

В. Винниченко

НАТУСЬ

В. ВИННИЧЕНКО

НАТУСЬ

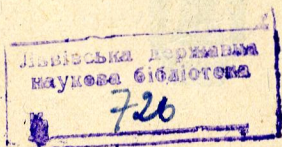
ПЕСА НА 4 ДІЇ

ЛЬВІВ-КИЇВ
1925 року

М. Арнольдів 1946.

Copyright 1925 by »Dzvin«
Prag, Vinohrady Šumavská, 11. Č. S. R.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Роман Віталевич Возій, молодий учений.

Христя Парменівна, його жінка.

Натусь, їхній син, літ 6-ти.

Петро Віталевич, брат Романа, художник-маляр.

Мішель, брат Христі.

Олімпіяда Іванівна, тітка Христі.

Дзижка, Ольга Устинівна, актриса.

Чуй-Чугуєнко, Семен Семенович, актьор.

Марта, прислуга у Возіїв.

ДІЯ І.

Їдальня у Возіїв, середнього достатку. Понад лівою стіною канапа. Біля неї двері в інші покої. Просто — двері в вітальню. В тій же (задній) стіні — двері в сіни. Між двома дверима шафа-буфет. Вправо — двері в кухню. Посередині стіл; на йому лампа і посуд після їжи. На каналі сидять Роман і Петро. Похожі один на одного, Роман огрядніший з вигляду, злегка на підпитку. За столом сидить Мішель і щось майструє. Риси лиця невиразні й дрібні, єсть схожість з сестрою. Коло столу порасться з посудом Христя. В рухах, в лиці, в голосі напружена роздратованість і рішуча завзятість. Манера говорити — швидка, стрибаюча, невпинна й малотонна. В моменти дужчих переживань з'являються різкі й крикливі ноти. Христя й Роман говорять одночасно, але чути майже тільки Христю. Христя звертається до Романа, а Роман до Петра. Христя все більш і більш драгуючись, Роман все спокійніше й лагідніше. Петро слухає Романа дивлячись униз і тільки часом коротко й з неспокійною увагою зиркає на Христю.

Роман. Нічого. Входимо ми. Уяви собі, ніколи не думав, що він такий. Сивенький, як голуб. Вур-вур, — балакає. Ах, ти ж дідусю! Їй Богу. Знавш, брат, трохи я його не обняв! Старенька його така сама, сивусенька, малюсенька...

Христя. І не думай, що я так покину це! Я не можу більше так. Це неможливо. І я тобі говорю, Романе. Романе! Я до тебе звертаюсь. Чуєш? *(Пауза, Роман говорить)*. Ах, як інтелігентно, гарно! Це — зовсім манера учених.

Роман *(лагідно)*. Дай спокій, Христю. Поговорила трошки і буде. *(До Петра)*. Ну, так. І уяви собі...

Христя. Нам треба покінчити розмову, я прошу у тебе десять хвилин. І в кожному разі ти міг би поводитися делікатніше. Це — грубість і хамство. Хамство!

Роман. Ну, чого ж ти лавшся?

Христя. Бо ти — хам. Ти користуєшся тим, що ти можеш не слухать мене і ображаш. Але я принципіально цього не допущу зо мною. Я маю право вимагати людського поводження з собою. У тебе ніякого великодушя нема. Я це тобі прямо і широко говорю. Ти ображаш людей, які слабіші за тебе, які у тебе в руках. Ти — хочеш бути ідейним, передовим, а гірше всякого чорносотенця! Прошу мене не перебивать. Я завжди слухаю, коли ти... Я тобі приведу приклади, коли тобі треба. Учора, наприклад...

Роман *(одвертається до Петра і говорить далі, але тихо, так що чути тільки невизначне буботіння)*.

Христя. Ага, ти не любиш слухати. Ти любиш тільки другим вичитувать. О, це цілком по інтелігентському! Це цілком інтелігентська манера. Так само, як радить другим працювать, а самому по цілих днях сидіти по шинках з веселою кумпанією. І при тому жінка мусять сидіти дома коло кухні й дитини. Зовсім ідейна людина, наукова сила.

Роман *(перестав балакати і, видно, здержує себе, ще лагідніше й тихіше)*. Ну, годі, Христю. Це не допоможе. Я сказав тобі, що не можу і не можу.

Христя. А приходити п'яним можеш? А по цілих днях дома не бути можеш?

Роман. На віщо гіперболи? Сама ж знавш, що мені неможливо це. Дай спокій, Христю.

Христя. Я не можу дати спокій. Я також не можу. У нас грошей нема. Ми живемо як міщане, дрожимо за кожну копійку. Не забувай, що у нас дитина. Коли ти

чесна людина, ти повинен знати, що не мавш права дбати тільки про себе! Ти можеш так само займатись наукою, як і тепер, але ми будемо забезпечені.

Роман. Найпізніше через місяць мене призначать приват-доцентом. Ми будемо багаті.

Христя. З жалуванням якихсь паршивих сімсот-вісімсот рублів у рік? Ти сказився? Я тобі кажу, що ти егоїст! От що! Тобі пропонують шість тисяч у рік і ти одмовляєшся під тим приводом, що твоє призвання — наука. А ми повинні картоплю їсти.

Роман *(глухо)*. Хто — ми?

Христя *(напружуючись)*. А! Ти знов? Стара історія? Мішель і тьотя нас об'їдають? О, міщанин жалкий! Ти думаєш, що я не бачу, через що ти сьогодні так. Тебе мучать п'ятьдесять рублів, які ти повинен, чувш, ти повинен дати Мішелю. Від цього залежить уся його кар'єра, життя. Але ти...

Роман. Я вже п'ятьдесять разів давав на кар'єру...

Христя. Ти давав? Ти? Як ти смієш говорити це?

Мішель *(встає, підходить до канати)*. Чекай, Христе, я об'ясню Роману Віталєвичу...

Христя. Я давала! Я!

Роман. Мої гроші?

Христя. О! Так і знала! Ха-ха-ха! О, міщанство. Його гроші. Муж — голова сім'ї, його гроші.

Мішель. Бачите, Романе Віталєвичу, позвольте вам вияснить всю, так сказати ситуацію. Річ у тім, що ви, дійсно, несправедливо говорите.

Роман *(схоплюється, скаженіє)*. Геть!! Геть мені звідси! Геть зараз! П'явка! Працювать ідіть, жиріди! Геть!!

Мішель *(одсовуючись)*. Таким способом я розмовляти не можу. *(Виходить наліво)*.

Петро (*хапаючи Романа за рукав*). Романе, Романе.

Христя. (*Робиться кам'яно-спокійною*). А, так? Добре... Ми зараз підемо всі... Зараз. Марто!... Прошу дуже... Я тільки цього й хотіла. Марто!!

Марта (*вбігаючи й витираючи руки об хвартух*). Що пані? (*Вигляд у неї прислужливо-угодливий, боязкий*).

Христя. Натусеві сорочки принесли з пральні?

Марта. Принесла, пані. Там у комоді всі склала. Казала пралю... Звиніть пожалуста...

Роман. Натусь зостається.

Христя. (*Спалахнувши, ніби тільки цього й ждала, люту*). Що?! Як?! Натусь зостається? А ну, спробуй! А ну спробуй! (*Хапає з столу тарілку, бе її об землю і кричить*): А ну ж спробуй, падлюка ти! Та я тебе... Ха-ха-ха. „Натусь зостається“... Ого-го! Ха-ха-ха! (*Біжить наліво*).

Марта (*тихенько, зцілувшись, виходить у кухню*).

Роман (*ходить по хаті, заспокоюючись*). От проклятий характер. А, Боже!... Сам собі шкожу... Хм! Наробив... (*Прислухається, чути крик Христі й дитячий плач*). Натусь плаче? Га? (*Винувато*). Розбудив криком... Невже вона його забірає?...

Петро. (*Хмуро*). Нікуди вона не піде.

Роман. Ти думаєш?

Петро. Е! Комедіянтка... Баба!

Роман. Ні, Петре, я її образив... Я таки образив. Тут уже я винен... Ну, характер подлий, просто неможливий. Дійсно, міщанин грубий...

Зліва чути крик Христі „Марто“!

Роман (*обережно підходить до дверей у покої й заглядає. Вертається*). Складає річі... Їде... От біду зачепив... Ах, ти ж нещастя... Натусь плаче.

Христя (*вбігає, люту кричить*). Марто!!

Роман (*до неї*). Христю... Ну, вибач мені... Годі...

Марта (*прожогом влітає, злякано*). Що, пані?

Христя. „Що пані, що пані!“ Ви чого не йдете, як вас кличуть? Вас двадцять раз кликають, на колінах просять? Не смійте!... Я ще хазяйка тут. Ви вже зраділи?

Марта. Та я ж пані нічого, я не чула.

Христя. Ви не чуєте... Всім вам закладає, як не хочеться.

Марта. (*Нетерпляче, з обидою в голосі*). Та їй Богу ж, пані, я не чула. Що це таке? Скажіть самі, пане...

Христя. Мовчать! Ви ще смієте... Забірайтесь зараз же звідси! Геть! Я не хочу, щоб ви були у нас! Не хочу! (*До Романа*). Дай їй рошот! Зараз же!

Роман (*несміло*). Але ж, Христю, тепер вечір, і взагалі, як же так?...

Христя. Я не хочу, щоб в моєму домі жили шлюхи з байстрюками. Та ще з гонором. У мене є син...

Роман. Христю... Що ти, Бог з тобою?

Христя. А, тобі хочеться, щоб вона зосталась? Ти її вічний заступник. Добре! Мені більше нема все одно діла. (*До Марти*). Ідіть допоможіть складать! (*Повертається*).

Роман. Христю! Ну, прости... Годі... Хай йому всячина. Ну, винен... Прошу прощення.

Петро. Покиньте, Христю Парменівно, на віщо зайві скандали?

Христя. (*До Петра*). А вас я просила б не в свої справи не втручатися! Хоч ви думаєте, що ви великий художник, та це не дає вам права лізти туди, де вас не просять. Я дуже добре знаю, що ви завжди цього хотіли й підговорювали Романа. Так, так, знаю. І лицеміря я не хочу терпіть. Не ваше діло. А скандали не я роблю і не маю вашого міщанського страху перед ними. Я перед усім світом буду кричати про свої права.

Роман (*кілька разів намагається перебити її*). Ну, добре.

Мовчи, Петре... Я згожуюсь... Ну, прости і хай буде тихо. Поклади Натуся спати, хлопець стомився. Ну, прости, годі.

Христя. Я не маю ніякого права прощати тебе. Ти образив не тільки мене.

Роман. Ну, я прошу прощення і у Мішеля і у тьоті.

Петро *(проти волі робить жест обурення і зараз же сам лякається й заминає)*.

Христя *(бачить і знов спалахує)*. А? Петру Віталєвичу не подобається? Ну, так от же. *(До Романа)*. Ти сам попросиш сюди Мішеля і тьотю і попросиш у їх прощення. Коли вони тебе простять, — я подумаю. І Мішелю ти даси п'ятьдесят рублів. А Марту завтра ж рошитаєш...

Роман. Я ж не маю п'ятидесяти рублів, Христю.

Христя. А, не мавш? Не треба!

Роман. *(Піднімаючи голос)*. Та кажу ж нема! Чорт з ними, як би були... Ну, вибачай, вибачай... Ти ж знаєш мій характер... Нема, Христю, всього десять рублів. Завтра обіцяли за роботу заплатити.

Христя. Петро Віталєвич може дати до завтра.

Петро. Нема й у мене, Христю Парменівно.

Христя *(злісно)*. Брешете!

Петро. Ну, чого ж ви лавтєсь?

Христя. Бо терпіть не можу брехні! Я сама бачила, як ви сьогодні давали Марті розміняти сто рублів.

Петро. Їх нема уже... Слово даю...

Христя. Брешете!

Роман. Христю... Ну, як же можна...

Христя. Так не даси? Ні?

Роман. Завтра, Христю...

Христя. Не треба завтра. Я знаю. Це така сама історія, як з Мартою. Вона все завтра і завтра рошитується.

Роман. Та за що ж її рошитувать? Куди вона піде з дитиною?

Христя. Куди хоче! Туди, де нагуляла дитину. У нас теж не приют. У нас своя дитина. Тобі нічого, а я мати і хочу дати своїй дитині чисту і моральну обстановку. А потім не хочу мати в дому злодіїв. Це вона украла мій золотий годинник. Вона і більш ніхто.

Марта (*вбігаючи, при цих словах зупиняється, сплескує руками*). Ой, Господи! Та що ж ви, пані, кажете? Та я ж своїми очима бачила у пана Мішеля цей годинник. У жилетці, у кишеньці, як...

Христя. Що?! Та як ти смієш? Брепеш ти! Мішель! Мішель! Та я тебе за ці слова... (*Дзвінок*).

Марта (*вибігає одчинить*).

Роман. Годі, Христю, хтось прийшов! Не гарно.

Христя. Та як вона сміє!... Плювать мені... Мішель!

Входить Чуй-Чугуєнко, бритий, чепурний, важкуватий, говорить як деклямує.

Чуй (*уклоняючись*). Можна до вас, Романе Віталевичу? Зібрався таки, як бачите на власні очі. Я за вами, ви готові?

Христя. Роман Віталевич зайнятий, він нікуди не піде. Ні в ресторани, ні в публичні доми. У його в сім'я. Прошу це пам'ятати. Не маю чести бути з вами знайомою, але давно збираюсь вам сказати це.

Чуй (*ошелешений, пнеться назад до дверей*).

Роман (*скаженіє, підходить до Христі, хапає її за руку й виводить*). Як ти ще слово... я, я...

Христя. Пусти мене! (*Вириває руку й біжить до себе*).

Чуй. Вибачайте... Я не знав... Бувайте здорові.

Петро (*підійшов до його, бере за руку, сміється*). Нічого, сімейна іділлія. Не обурюйся і мовчи.

Роман. Я вас дуже прошу простить... Я не зайнятий і можу піти... Але ви посидьте трошки... Обовязково... Прошу...

Петро *(усажує Чуя на канапу, сам сідає поруч)*.

Роман *(схвильовано ходить по хаті)*.

Чуй. Але, їй Богу, панове, може, я не в час, то я собі піду. Це ж успіється. В цей сезон п'єса йтиме раз двадцять...

Петро. Сиди! А то, брат, тут тобі таку п'єсу покажемо... Це навіть добре, що ти прийшов.

Роман *(до гостя, намагаючись бути жартівливим)*. От, знаєте, паскудний характер маю... Можна подумати, що тут ціла баталія була. Ха-ха-ха. Ну, як же ви ся маєте? А ми думали, що ви й не зайдете сьогодні. Може, закусите що небудь?

Чуй. О, ні, дякую. Я тільки що по обіді...

Роман. А то б чарчину... Га?

Натусь *(вбігає в кімнату і з порогу в слюзах кричить, тупаючи на батька ногами)*. Поганий! Поганий! Жулік! Я не люблю тебе. *(Вибігає з плачем)*.

Роман *(хутко озирнувшись, застигає)*.

Петро *(обурено хльоскає себе долонею по коліні)*.

Чуй *(сміючись)*. На кого це він з таким темпераментом?...

Роман *(жартівливо)*. Та на мене ж, на тата... Хм! *(Раптом хутко іде наліво, але біля дверей озирвається й говорить до Чуя)*. Вибачте, я на хвилинку, зараз прийду.

Чуй *(злегка підводячись)*. Прошу, прошу.

(Роман виходить).

Петро *(схоплюючись, у палкім обуренню шпурляє цигаркою об землю)*. От і готово! От і кінець! Тепер буде все, що їй треба. Н-ну, подла ббаба! Ай, подла! Ай, подла! *(Як од болю крутить головою і бігає по хаті. Зупиняється перед Чуєм)*. Ти бачив, як він зблід? Бачив?

Чуй. Та... так ніби... Це вразило його.

Петро. „Ніби!“ Це — ніж вона йому всадила в саме

серце. Здоровенний, кухенний ніж. „Ніби!“ (*Бігає, прислухається наліво, до Чуя*). Слухай: ти бачив коли небудь, щоб якась чужа людина насіла на другу й робила з ним, що хотіла? Без усякого права, без логіки, без... ну, я не знаю...

Чуй. Дуже часто.

Петро. А, дуже часто!

Чуй. На кожному кроці. У нас у трупі...

Петро. А, у вас у трупі!... У вас у трупі. Ваша трупа — рай, едем, Аркадія в порівнянні з цим. На каторзі, в шахтах — рай. Присягаюсь!... Там експлуатують, мучать твоє тіло, а тут... Якась паршива, вульгарна баба, (*хутко озирвається, тихіше*) якась баба роками-роками! — коверзує людиною. Та як? Знаєш, що зараз тут діється? Посуди сам. Чекай. Що ти скажеш про Романа? Що про його говорять, як про наукову силу? Талант, надія, правда?

Чуй. Без усякого сумніву...

Петро. Між инчим йому вже дають кафедру. Це ж бабило вимагає, криком вимагає... он посуд тільки що була — вимагає, щоб він узяв посаду секретаря якогось банку. Ну?! Через те, що там шість чи десять тисяч, а там, мовляв, якась одна тисяча. Мало того, — ти послухай тільки! Вона, наприклад, нищить його роботи. Ну?! Так, так! Недавно десь пропало два аркушики, на яких він щось вичислив. Нема! „Мабуть, каже, Марта викинула“. Марта не смів й до столу підійти. Ну, подумай собі, яка проклята мерзота! Вона не дає йому в бібліотеки ходити, на реферати, в університет. Ти, каже, не сім'янин, ти не батько, у тебе ніякого чуття до дитини. У його!.. Який умліває за цею дитиною... Вона його й на крок з хати не випускає. Мене ненавидить за те, що Роман иноді приходив до мене. Ну, що ти скажеш?!

Чуй. Серйозна жінка.

Петро. Знаєш, аж дух мені забиває од ненависти. Їй Богу! Ню, не я буду, коли я їй не підстрою штуку! Пора цьому покласти кінець. Ось сьогодні... Дай п'ятьдесять рублів Мішелю. Братуха її, ледащо, вигнаний за нездатність студент, шулер, здається, словом, дрянй парубок — дай йому п'ятьдесять рублів. Він хоче десь поступити на службу. Брехня, розуміється. Тисячу раз давалось... Вона тільки...

Христя *(хутко входить)*.

Петро *(змішано змовкає)*.

Христя *(шукає щось на столі, в шафі, нетерпляче грюка дверцями. Злісно й пильно подивляється на гостей)*.

Петро *(з ніяковістю, ввічливо)*. Що ви шукаєте. Христю Парменівно? Може, допомогти вам?

Христя *(не відповідаючи, з чарочками в руках швидко виходить назад)*.

Петро. Яка мерзота! Ображена королева. Ми, розуміється, у всьому винні...

Чуй. А ти не дуже щось... сміливий з нею.

Петро. Та хай їй чорт! Зачепи її. Та тут, брат, така катавасія підніметься, що й життю не рад будеш... Сміливий. А ну спробував би ти!

Чуй. Ну, а чом Роман Віталевич не розійдеться з нею? Не підійшли одне до одного, ну, й розійтись собі мирно та тихо.

Петро. А як же! Три рази розходились! Уже пробували!

Чуй. Ну?

Петро. Ну, і от знов.

Чуй. Любить він її?

Петро. Кого? Це бабило? Та що ти, Бог з тобою. Більш різних людей я ще не бачив.

Чуй. Правда, Роман Віталевич, чоловік — м'який.

Петро. Дурень він от що! Я б її, стерву...

(Змішано змовкає. Входить Олімпіяда Іванівна. Старенька жінка з пісним лицем. Тонко й осудливо підобразивши губи, кидає поглядом у гостей і не хапаючись, починає також щось шукати в шафі. Бере мисочки, знов кидає поглядом і помалу виходить).

Чуй *(тихо)*. Це хто?

Петро. Це — нерв!... Іменно, нерв, тон всеї картини. Лейтмотив всеї опери. Бачив цей чудовий вираз лица? Ні слова не сказано, правда? А ясно все, га? Губки одні чого варті. Так наче тонесеньким склом пиляє тебе по нервах. Тіточка її. Тиха та божя. І от у цій кумпанії мусить він жити! Чоловік, для якого наука — все. Розуміється, загине. Загине, як пити дати. От уже почав запивать. Ніколи не було, алькоголю не виносить, а от тепер іноді приходить на підпитку. Цілком зрозуміло. Я б повісився. Йй Богу.

Чуй *(обурено)*. Не розумію я вас, панове! Та якого чорта! Загине, повісився б. Плюнуть на неї та й край!

Петро. Ну, це легше сказати, ніж зробити. Ти думаєш, йй приємно жити на якихсь п'ятьдесять рублів у місяць, що він давав йй на сина? Вона любить добре з'їсти, поспати, в театри, одягтися.

Чуй. Ну, мало чого вона не любить! Хай заробляє та й має.

Петро. Заробляє? З якої речі? Має законного мужа і повинна заробляти? Ха, сказав. Та вона вимагає, щоб він її любив. Розумієш, любив! Він йй каже: „любови у мене до тебе нема, я живу з тобою для сина“. А вона: „ні, ти мусиш мене любити, я — твоя законна жона. А не хочеш, ну, так я заберу сина“.

Чуй. Та не дать!

Петро. *(Мовчки показує на черепки)*. Бачиш? Це пре-

людія. Він їй тільки спробував сказати це, сказати, а не зробить і як би ти чув, що тут було!... А ти думавш, вона зупиниться перед чим небудь? От сам бачив, як Натусь вискочив. Вона має добру оборону.

Чуй. Ну, знаєш... Це — історія...

Петро. Тепер він пішов просить у неї прощення за те, що не дав Мішелю п'ятьдесять рублів. А зараз побіжить позичать, бо у нас немає. От тобі й не дати. А завтра чи через тиждень покине університет і піде в банк на шість тисяч. Піде, напевне! І буде наша Христя в автомобілях з Мішелем і тіточкою кататися...

Роман. *(Хутко входячи, до Чуя)*. Ради Бога, вибачте... Я вас ще на одну хвилинку покину, мені тут треба збігати в одне місце. Недалечко. Я скоренько.

Чуй. Та я, Романе Віталевичу, може, в другий раз, ви заняті. Мені аж ніяково...

Роман. Ні, ні, ні! Я зараз... Я ще хочу з вами побути... Петре, не пускай. Я одну хвилинку.

Петро *(пильно дивиться)*. Та ти куди? До Гаська?

Роман *(ніяково, поспішно вибігаючи)*. Та тут... так... Я швидко... За одну хвилинку. *(Вибігає)*.

Петро. Я так і знав: побіг грошей позичать, помирились. Ну-ну!

Чуй. *(Ходить по хаті. Пауза. Тихо)*. Слухай, а як вони розходились ті рази, він це робив через що? Може, закохувався у когось?

Петро. Е, де там! Як би то. Сил не було більше жити. Хіба тут можливо...

Чуй. Слухай. А знаєш що? У мене крутнулась одна ідея. Що, як би його закохав у кого небудь? Га? Може б, розійшовшись, він тоді якось... тверже держався б? Га? Як ти думавш?

Петро. (*Мовчить. Захоплено*). А це, брат, ідея! Знаєш? Їй Богу, це ідея і не погана. Театральна трохи, ну, та...

Чуй. Чого театральна? Зовсім проста. Кохання, голубе, така штука, що й гори розломув. А в мене єсть і об'єктик гарненький. Знаєш нашу Дзижку? Новеньку? Будучу примадонну?

Петро. Ну? Її?

Чуй. А що ж? У неї єсть як раз підходяща для нас риса: вона не може стерпіти, коли знає, що єсть десь мужчина, який не закоханий у неї. Їсти, спати не буде, а закохав. Та ще як хоч трохи цікавий, то за всяку ціну постарається. Жонатий, не жонатий, їй наплювать. Дзиґа одним словом. Та й сама нічого: гарна, весела, молода, артистка, талант.

Петро. Хм!... Дзижка... Воно-то, правда... Тільки актриса, брат... Мало серйозного, легка інтрижка... А тут треба посолідніше...

Чуй (*образено*). Ну, знаєш, серце, у тебе на артистів погляд з передмістя. Що значить „мало серйозного?“ А ти знаєш, що через Ольгу Устинівну, оцю саму Дзижку, тров душ на той світ пішли райські яблучка їстоньки. Га? Ага!

Петро. Та я ж нічого... Хай буде... Тільки, слухай, як же це зробить? Бабило його нікуди не пускав. Треба якось хитро. Ревнива, як тігра.

Чуй. А ми й тут собі раду дамо. Будем перші кроки робить прямо в неї під носом. Розумієш?

Петро. Ну, знаєш, це небезпечно...

Чуй. Іменно, це найбезпечніше. Перш усього, Дзижці все скажемо, всю історію і плани. Компрене — парле? Обовязково. Її захопить священна місія. Потім так: для замазки очей бабила треба, щоб ти взяв на себе роль закоханого в Ольгу Устинівну. Розумієш?

Петро. Хм... І це трошки небезпечно. А як з ролі та в серйоз перейду?

Чуй. Це — твоє діло. Але ж ти свинею не будеш. Тут діло серйозне.

Петро. Ну, та я жартую. Добре. Хай так.

Чуй. Ну, от. І закликаємо Дзижку прямо сюди. А бабилу скажемо, що ти закоханий... Сам їй скажеш і попросиш помочі. Вона мабуть сватать любить?

Петро. У, хлібом не годуй.

Чуй. Само собою. Ну, от. А тут уже ти з Дзижкою коло Романа. Йому, розуміється, ні слова.

Петро. Ну, звичайно. Чекай! А знаєш, яку ще штуку можна підвести? От ловко було-б. Закохать у кого небудь бабила! Га? Вона зразу клюне, о за це боятись нічого! А потім, розумієш, накрить і розвод форменний. Сина забрать! Га?

Чуй (*у захваті, беззвучно сміється*).

Петро (*підскакує, робить радісні па*). Урра!... Тільки чекай, кого б нам на цю місію знайти?

Чуй (*весело*). Ну, це знайдеться!

Петро. Слухай: знаєш що? Берись ти! Га?

Чуй (*злякано й ображено*). Я? Та що ти, Бог з тобою! От-туди к бісу.

Петро. Та чому? Ти їй, до речі дуже подобався. Що вона тебе сьогодні так приняла, то це через те, що під таку руку ти попав. А взагалі вона дуже до тебе... Як ти на сцені, так вона очей не зводить.

Чуй. Ну, слухай, жарти жартами, а треба серйозно подумать. (*Роздумливо*). Кого ж би тут?

Петро. Та які жарти?! Я цілком серйозно. От диви! Та що тобі, як ти візьмешся?

Чуй. Ну, Петре, покинь... Та й, взагалі, мені здається, це зайвим. Досить як Роман Віталевич...

Петро. Те-само собою. Але яка гарантія? Її тільки законно, розумієш, законом треба ловить. Голубчику, Чуйчику, серце, берись! Це страшно цікаво буде. Я раб твій до смерті, як ми її спіймаємо. Краще тебе не знайти. Ти, перш усього, Дон Жуан страшенний. Їй Богу, не підмазуюсь! Щиро, од серця говорю. А потім ще когось шукай та щоб уподобався їй. А тут уже справа стоїть на колесах, тільки вези далі. Чуйчику! Ну, що тобі таке? Забавишся.

Чуй. Хм!

Петро. І для Романа послугу зробиш. Сам же кажеш, що серйозне діло. Га?

Чуй. Хіба що для Романа Віталевича...

Петро. От спасибі! *(Підскакує)*. Ура! Нну, та й реготать же буду. Чекай! Нам же треба деталі обговорить. Дзижку не можна як актрису представлять. Правда? Хай буде якась панночка, що не хоче зустрічатись не в поряднім домі. Це бабилу буде лестно. Правда? Ну, та ми ще побалакаєм. Час в. От треба б тебе сьогодні з нею познайомити. Зручно дуже. Нічого, Роман дістане грошей, вона подобрішає.

Дзвінок.

Петро. О, це, мабуть, як раз і Роман. Держись, Чуйчику. Та не бійся... Ну, та ти, правда собаку з'їв і цуценям закусив на бабах.

Роман *(входить, має ніяковий, заклопотаний вигляд. Швидко йде наліво, говорить)*. Я зараз, ще хвилинку... Одну хвилиночку. *(Зникає)*.

Петро. Не дістав. Погано. Дуже погано. *(Прислухається. Зліва голосна розмова і крик)*. Не дістав. Лається. От паршива справа!... Затягнеться діло. Виїде, потім знов назад... От біда! *(Ходить, чучверить голову)*.

Роман. *(Входить, до Петра)*. Іди сюди, Петре... Два

слова... Може б, ти пішов побалакав там? Га?... Ходім удвох...

Петро *(мнеться)*. Хм!... А як вона...

Роман. Дай їй слово, що завтра... Ти розумієш?

Петро. Та я то розумію... *(Одважно)*. Ну, ходім! Все одно!

Роман *(до Чужа)*. Вибачте, ради Бога!...

Чужа. Прошу дуже, прошу!...

Брати виходять. Чужа прислухається. Зараз же чути крик, який не перестав ні на хвилину. Вразіння каміння, що котиться по залізній покрівлі.

Петро *(входячи)*. Не можна слова сказати! Що ти їй скажеш! Слова не дав сказати. Ну?! Ах, ти ж бабило сорокате! Стоп! Голубе, у тебе єсть гроші? Ради всього, говори швидче.

Чужа *(поспішно лізе в кишеню)*. Небагато. Чекай. Рублів тридцять п'ять... Десять... тридцять п'ять... дев'ять. Тридцять дев'ять.

Петро. Ура! Давай тридцять п'ять, у мене є п'ятнадцять. *(Виймає гаманець)*. Давай сюди. Зараз буде чудодійна метаморфоза Овідія! Урра! Моментально тут будемо. Я їй прямо покажу їй замовкне враз. Ти слухай навмисне. Урра! *(Підскакує і з грішми в руках біжить наліво)*. Чужа слухав. Крик тягнеться. І раптом стихає, як накритий подушкою. Розмова чується глухо. Чужа пригладжує волосся. — Входять Роман з Натусем на плечах, Христя, Петро і Мішель, який заграє до Натуса).

Петро *(весело)*. От, Христю Парменівно, позвольте представити нам нашого знаменитого трагіка: Семен Семенович Чужа-Чугуєнко.

Христя *(з ніяковістю, дуже привітно)*. Дуже приємно. Вибачте, будь ласка, за такий прийом, але я, знаєте, людина одверта і щира. І не завжди можу здержати себе.

А я вас приняла за другого. Дуже-дуже мені приємно. А це — мій брат. Марто!

Чуй (*вітається з Мішелем*). Дуже приємно.

Роман. А це наш запорожський козак Гнат Возій. А псевдонім — Натусь. (*До Натуся*). Подай же руку козакові!

Чуй (*потискуючи руку хлопця*). У, який бравий козак. (*Входить Марта*).

Христя. Мартонько, приберіть, будь ласка, оті черпки. (*До Чуя*). Натусік розбив. Такий, знаєте, непосидливий хлопець. Сідайте, будь ласка. (*Сідають на канапі*). Я дуже рада, що ви таки завітали до нас. Це моя мрія була побачити вас не тільки на сцені, а і в життю. У нас, правда, мало бувають знайомі. Живем, як в монастирі. — Роман, знаєте, готується до професури, а ми всі мусимо ходити на шпиньках. Дуже-дуже мені приємно!

Петро (*переглядається з Чуєм і весело підморгує йому*).

ДІЯ II.

Там же. Двері в вітальню розчинені й там видно п'яніно, канапа і т. п. За столом сидять: Роман, Христя, Мішель, Олімпіяда, Дзижка, Петро, Чуй. Дзижка між Романом і Петром. Христя поруч з Чуєм.

Чуй (*піднімаючи чарку*). А тепер, мої панове, я піднімаю келих за той елемент, який грає в життю немов непомітну, але величезну роль. За ту силу, яка керує нашими вчинками, направляє їх і... і... Я п'ю, панове, за мудру, досвідчену старість, за представника її... Олімпіяду Іванівну... (*п'є*).

Христя. Урра! (*Всі без захоплення піддержують її*).

Олімпіяда Іванівна (*змішується, але дуже задоволена*). Спасибі... Це так рідко за наші часи... Старість перестали поважати...

Христя. Як хто, тьотю!...

Петро. Чуй! Ти — геній! Правда, Ольго Устинівно?

Дзижка. Цілком признаю. Я йому це давно казала, а він не вірить. Тепер я пропоную випити за геній Семена Семеновича... Ох, ні, ні! Я вже більше нічого не хочу пити, я й забула, мама як почув від мене запах вина... У мене страшенно мила мамочка, але запах вина для неї гірше пекельної сірки. *(До Христі)*. Може, можна встати вже?

Христя. Прошу дуже... *(Всі встають і дякують. Христя в піднято-веселому настрою. Вона часто поглядає на Романа. Підходить до його)*. Ти чого ніби смутний чи задумливий такий? Га? Не сміть мені!...

Дзижка. Так, так його! І братіку теж варто би чуба намняти. Сидять обидва як пугачі на могилах.

Роман. У мене щось ніби трохи голова болить. Але це пройде.

Дзижка *(до Петра, лукаво)*. А у вас що болить?

Петро *(понури дивиться на неї)*. У мене болить тут те, чого у вас немає. *(Показує собі на груді)*.

Дзижка *(закохисто сміється)*. Ой, це страшенно цікаво. Що ж там у вас таке? Грудна жаба? Чи катар легких?

Петро *(кидає в неї убийчим поглядом і одходить)*.

Христя *(обнімаючи Дзижку)*. На віщо ви з ним такі безжалісні? Це страшенно щира, сердечна людина. Ви занадто з ним. Я хочу вступитись за мого родича. Правда, Романчику, Ольга Устинівна, занадто строга з Петрусем?

Роман *(з несподіваним сміхом)*. Ну, я б тобі радив, у чужу політику не вмішуватись. У всякого свій метод.

Христя. Ах, так? *(Сміється також)*. О, тоді вибачайте.

Дзижка (до Романа). О, з вами треба бути обережною! (Бачить, що Олімпіяда прибірає з Мартою з столу, звертається до неї). Олімпіядо Іванівно, може, вам допомогти?

Олімпіяда (сухо і нісно). Дякую. Ми самі.

Христя. О, що ви! Ходімо краще в вітальню та заспіваєте нам. Правда? У вас такий чудесний голос. Я, здається, все життя його слухала б! Панове! У вітальню. Тіточко! Ці пляшки не туди... Чекайте. (Підбігає й помагає, гості йдуть у вітальню).

Дзижка (до Романа). Чого ви, справді, такий кислий? Працювали сьогодні?

Роман. Ні.

Дзижка. І сьогодні ні? Чому ж так?

Роман. Не працюється... Дурниця все. Так собі настрій якийсь. Ходіте. Он Петро вже з вітальні дивиться на вас гарячими очима. Не мучте хлопця.

Дзижка. Нічого. Це — корисно. Ви угадали, цей мій метод.

Роман. (З кислою посмішкою). Глядіть, не переборщіть. Прошу. (Пропускає її вперед).

Христя. Ви вже йдете? (Підбігає до Романа, обнімає його, солодково усміхається й поправляє чуба). Ти занадто, Ромасю, працюєш. Знаєш ти це? Ти просто закис. Ну, ну, я не держу. (Бере під руку Дзижку). Можна вам сказати де кілька слів? По секрету.

Дзижка. Ура! Секрет. Обожаю секрети. Гайда. Куди? У сні? В льох? Ні?

Христя. Ну, чого ж так далеко? Ми й на каналі можемо.

Дзижка. Все одно, аби секрет... (Сідають). Ну, я слухаю. Ой, швидче, швидче! А розказувати нікому не можна?

Христя. О, ні.

Дзижка. Ну, це страшно трудно. Я пробувала, але це у мене ніколи не виходило. Але я все ж таки постараюсь, ви не бійтесь.

Христя. *(Сміється)*. Позвольте вас поцілувати. Ви така мила, я вас так люблю.

Дзижка. І це я люблю. *(Цілються)*.

Христя. Серйозно, Ольго Устинівно. Ви не думайте, що я трошки випила і розніжилась. Я дуже-дуже рада, що познайомилась з вами і що ви у нас буваєте. Вірите, за місяць нашого знайомства — у нас у домі все змінилось. Їй-Богу! Ви внесли життя до нас. Але чекайте. Це не єсть секрет. Секрет ось який. З Петром нашим діється щось недобре.

Дзижка. Ой? Що ж у його? Порок серця? Грудна жаба?

Христя. Е, не смійтесь, Ольго Устинівно, це серйозніше жаби.

Дзижка. Так йому треба операцію!

Христя. Можливо. Але оператором треба вас покликати.

Дзижка. Мене? Оце цікаво!

Христя. Він просив мене побалакати з вами. Ольго Устинівно, ви його мучите без потреби! Вибачайте, що я вмішуюсь, але я вас так обох люблю, що мені трудно дивитись, як ви себе мучите. Ах, не скажіть, дорога, я ж бачу все, я ж бачу, що ви так само любите його. Але розумію ваш характер.

Дзижка *(притихла, зітхає)*. Погана я! Гидка!

Христя. Ну, це вже теж занадто.

Дзижка. Ну, коли ж я не можу инакше! Розумієте? Але велике спасибі вам, я постараюсь бути инчою. Добре? А він, справді, любить? *(Засоромлюється)*.

Христя. О, за це не клопочіться! (*Озирається*). Дивіться, якими очима дивиться на вас.

Дзижка (*обернувшись*). Милий! (*Схоплюється*). Я не можу, я піду до його! Зараз же. Моментально. (*Обнімає й цілує Христю*). Спасибі! (*Біжить у вітальню*).

Олімпіяда Іванівна (*до Марти*). Винесіть це на кухню. (*До Христі*). Я тобі хочу щось сказати. (*Марта виходить*). Ти б поменьше з цею панькалася, Христю. Якесь воно непосидливе, безцеремонне. Чи порядочна вона дівчина? Щось вона усе з цим актором ходить. Він прекрасний чоловік, а все ж таки актор.

Христя. От це добре, тьотю, що ви заговорили. Я вам сама хотіла сказати. Сьогодні мені Семен Семенович розказав докладно про неї. Вона зовсім порядочна дівчина з дворянської родини. Мають два маєтки, тисяч п'ять десятин землі.

Олімпіяда (*з жахом*). Та що ти кажеш?!

Христя. І ви даремно до неї так холодно відноситесь. Вона дівчина дуже мила, весела, щира.

Олімпіяда. Та Господи! Та хто ж каже?!

Христя. Ну-так, ну-так. І треба, тьотю, з нею бути привітною. Романові треба сказати, він з нею якийсь грубоватий, аж дивно, він у нас такий м'який. Ви подумайте, яке щастя може бути Петрусеві! Я не думаю, що він буде пам'ятати наші сварки?

Олімпіяда. Та Господи! От як би дав Бог! І де ж ті маєтки?

Христя. Ну, це не важно. Головне те, що така вона мила людина. Така весела, щира.

Олімпіяда. Дуже хороша, то правда. Непосидлива, правда, але ж молоде, Господи! Молоденьке воно. От, Господи! Чом же він хоч раніше не сказав?

Христя. Ну, чого ж він буде розказувать? Ну,

ходіте, тьотю, туди. *(Входить Марта)*. Ви, Марточко, будь ласка самовар швидче, може, хто чаю схоче. А лимон у нас є?

Марта. Є, пані, аж цілий десяток.

Христя. От і добре. Ходіте. *(Виходять в їдальню)*.

Мішель *(весь час навертався на двері з вітальні, входить, посвистуючи. Озирається, підходить до Марти й обнімає)*. Ага, попалася!...

Марта. Паничу! Та що ви з розумом! От як гарно, дивіться! Я панові пожаліюсь.

Мішель. А ну, спробуй. Дурненька. Ти вже забула, кому ти дякувати повинна, що тут zostалась? Хочеш, щоб рощитали? Га? *(Обнімає)*.

Марта *(трохи не плачучи)*. Та тут же хтось ввійде. От горенько мов! Паничу, пустіть. Напилися та й лізуть. Тікайте, хтось іде.

Мішель. Брешеш. нема нікого. А двері замкнеш сьогодні в кухню? Кажі, моя чепурушечко? Га?

Марта. А щоб ви знали, що замкну!

Мішель. Ей, бережись! Я, брат, терплю-терплю, та й не витерплю. Щоб не каялась. Ну, останній раз питаю, кажи швидче: замкнеш? Га? Гляди, подумай. Замкнеш?

Марта. Господи Боже мій! Паничу!

Мішель. Кажі, тобі говорю: замкнеш? *(Чуй і Петро входять, тихо балакаючи, закурюють)*.

Мішель *(голосно)*. Та глядіть, Марто, щоб пиво холодне було. Ну, йдіть, швиденько! *(Повертається до Чуя)*. Пивця, може, вип'єте? Щось у мене апетит на пиво. Я, знаєте, рідко п'ю. А скажіть, будь ласка, от ви говорили про оперних артистів. Скільки вони жалування беруть?

Петро. Вибачайте, Мішель, нам треба побалакати. Потім вам Семен Семенович усе розкаже.

Мішель *(добродушно)*. А, добре. Я, знаєте, сам не думаю, хе-хе-хе, в оперу поступати, а так цікаво. *(Жартом)*. Хоч у мене голос о!... *(Бере ноту басом, надувши горло. Сміється й виходить)*.

Петро. Одоробало! Тільки й інтересів у каналії, що жалування. Тільки й розмови. *(З інтересом)*. Ну-ну! А вона що?

Чуй. *(Озирається)*. Обережна стервина баба! Не розбереш, чи одповідає, чи ні.

Петро. Ну, що за дурниці! Ти їй як? От-так потиснув ногу? *(Показує носком чобота)*.

Чуй. Ні, це шаблонно й ризковано. Коліном. От так...

Петро. Ну? А вона?

Чуй. А вона... От і не розібрав. Здається одповіла, а здається й ні. Подивилась, правда, палким і довгим поглядом.

Петро. От стерво! То ж то вона сьогодні така добра та мила до всіх. Ну, а так з нею не балакав... про кохання або щось?

Чуй. Не знаю, чи варто тепер. Спробую. Хоча почекай би ще.

Христя *(вбігає, кокетливо, медовим голосом)*. А ви що ж тут? Прошу до гурту. Співать. Семене Семеновичу, без вас нічого не можна. Прошу, прошу! Я хочу пару слів сказати Петрусеві.

Чуй. Хм! Заздрю Петрусеві. Щасливчик, всі йому пару слів говорять, а я...

Христя. Ах, який нещасний! Знаємо вас, мабуть всі артистки слідком бігають.

Чуй. Е, що мені артистки. Ну, я корюся вашому бажанню. Слухай, Петре, уважно!

Петро. *(Нетерпляче)*. Добре, добре, іди швидче.

Христя. Ну? Як?

Петро. Що „як“?

Христя. Балакали ви з нею?

Петро. *(Сумно)*. Балакав. Нічого нового.

Христя. Та не може бути! Ну, що ви? Та я з нею говорила і по всьому видно, що вона дуже цікавиться вами. Ніякої зміни?

Петро. Ніякої. Ще гірше. Сміється, жартує. Жаба в грудях чи грудна жаба, операцію радить робить.

Христя. От характер! Ну, божусь вам, як побачила, що ви сидите там такий сумний, просто побігла до вас. І більш нічого крім жаби?

Петро. *(Проти волі сміється)*. Нічого.

Христя. Ну, нічого, Петре, даю вам слово, все добре буде. Побачите. Ще подякуєте мені. Йй Богу.

Дзижка *(в дверях вітальні)*. Петре Віталевичу, коли ваша жаба трошки заспокоїлась, то йдіть співати. Що це таке, справді то той, то той тікає. Я так не хочу. Марш зараз же!

Христя. Ідемо, ідемо! А що будем співати? Вам весело, Ольго Устинівно? Мені літять хочеться. *(Назустріч Роман)*. Ти куди? Ми ж співать?

Роман. Співайте, співайте, я тільки подивлюсь, чи спить Натусь.

Христя. Спить, Ромасю. Та там же й тьотя недалеко.

Роман. Та ви без мене, я зараз...

Дзижка. Та нехай іде! Ми самі. Ходімте. *(Ідуть у вітальню і хутко починається спів з акомпаніментом піяніно)*.

Роман *(виходить наліво, якийсь час його немає, потім вертається, сідає в їдальні на канані й сумно застигає. З вітальні чути: „Соло! Соло!“ і потім Чуй співає сам)*.

Дзижка *(обережно підкрадається до Романа. Підійшовши зовсім близько, раптом затуляє руками очі Романові)*.

Роман (*здрігнувшись, хапає руку й озирається*).

Дзижка (*нахилиючись до його, ніжно й серйозно*). Бідний: самотний, сумний. Що з вами, га?

Роман. (*Не випускає її руки*). Що зо мною? Голова болить.

Дзижка. Більш нічого? Жаби в грудях немає? Ну, руку так дуже не треба давить. (*Викручує*). Ой, аж пальці злиплись. Видно, страждаєте серйозно. Що це у вас спадкова хвороба: грудна жаба? Га?

Роман. Спадкова.

Дзижка. Бідненькі. Ви, мабуть, того й учора не прийшли до мене працювати, що страждали від жаби? Чого не прийшли, га? Говоріть зараз же! Швидче! (*Озирається на вітальню*).

Роман. Того, чого більше вже ніколи не прийду.

Дзижка. Оце масте! А чого так? (*Роман мовчить*). Не гарно у мене? Хтось заважає вам робити? У мене ж вам так подобалось: тихо, затишно, ніхто не перебивав. Не розумію.

Роман. Без жартів, Ольго Устинівно: я завтра їду на село, місяців на три. Так краще.

Дзижка. Через що?

Роман. Через те, що не люблю почувати себе винним.

Дзижка. Не розумію. Перед ким?

Роман. (*Пильно дивиться на неї*). Перед моїм сином, жінкою, перед родиною своєю. Розумієте?

Дзижка. Хоч заріжте, — ні. За що? За те, що ходите до мене читать і писать, а не сидите в своїй хаті, де вам заважають? Кумедна вина! Йй Богу, у вас сидить жаба в голові, вибачайте!

Роман. Не розумієте?

Дзижка. Абсолютно нічого не розумію! Чоловік

тікає на село через те, що без дозволу жінки зацікавився не в бібліотеці, як їй казав, а у свого знайомого. А стрілялись ви не думаєте?

Роман. *(Різко й злісно)*. Ну, це вже вибачайте.... *(Встає, підходить до столу й наливає вина в шклянку)*. Випити зо мною не хочете? За мій від'їзд?

Дзижка. Ви щось занадто сьогодні пили, я помітила.

Роман. Невже ви мене помічали сьогодні? Дивно! *(П'є)*. Простіть мене, Ольго Устинівно, я дійсно сьогодні трохи більше випив і плету вам дурниці. Мені треба серйозно попрацювати перед університетом і тому мушу виїхати. Дуже вам дякую за вашу малу, затишну кімнату, але, на жаль, не можу більше нею користуватись.

Дзижка. *(Прибільшено весело)*. Ну, це инча річ. Це я розумію. Ну, що ж? Бажаю вам успіху в роботі. Ну а тепер ходім у вітальню до гурту.

Роман. Прошу, прошу, я зараз.

Дзижка. Ну, як хочете. *(Виходить. Видно, як вона щось говорить Христі, показуючи на їдальню)*.

Роман. *(Наливає ще шклянку й п'є)*.

Христя. *(Поспішно входить)*. Ромасю, а ти ж чого тут сам? Чого ти такий сьогодні? Га? Може ти на мене за що небудь ображений? *(Допитливо й злодійкувато бігає по йому очима)*.

Роман. Який же я? *(Теж ніяково подивляється на неї)*. Який же я? Що ти так чудно дивишся на мене? Якати рум'яна!

Христя. Господи! Цей Чуй такі анекдоти розказує. Не подобається мені, Романчику, цей Чуй. Багато про себе думає, потім, видно, людина розпущена. Несимпатичний. Нахабно так поводитьсь. Ти помітив, — за столом? Правда?

Роман. Що за столом?

Христя. Та нічого, розуміється, особливого. А так... Ну, та Бог з ним. Тобі він, здається, подобається?

Роман. Подобається... По моєму...

Христя. Ну, і добре, Романчику, аби тобі подобався, а я задоволена, що у нас усе такі люде бувають. А яка симпатична ця Оля! Правда? Знаєш, вона серйозно таки закохана в Петра. Дай Бог, щоб у їх щось вийшло таки. Що тобі? Голова болить? Не пий більше, Ромасю, від цього голова ще більше розболиться.

Роман. Ні, може, як раз пройде. *(П'є)*. Слухай, Христю, ти прости мене, я винен перед тобою, але...

Христя. За що? Чим винен?

Роман. Ну всім... поводженням своїм. Мені хочеться загладити перед вами і я, знаєш, що надумав? Я поїду до Глазуненків місяців на два на село і закопаюсь у роботу. Га? Як ти на це?

Христя. Як? А ми ж як?

Роман. Грошей у нас вистачить, а призначення як раз буде місяців через три. Га? Що ти думаєш?

Христя. А ти таки думаєш, що краще в університет?

Роман. *(Боязко)*. Я не знаю. Ти ж сама казала ще вчора, що... Я їй Богу, Христю, не можу більше про це говорити.

Христя. Ну, добре, добре... Ми ще потім поговоримо про це. Ходім туди, а то покинули гостей. Давай руку, давай! *(Веде його в вітальню. Назустріч Дзижка під руку з Петром)*.

Христя. Правда, Романе, чудесна парочка?

Дзижка. Погано тільки, що в одній половини цієї парочки щось квака у грудях. А ну, дайте, я вас вислу-

хаю. *(До Христі й Романа)*. Ідіть собі, ідіть, я буду ставити діагност. Стороннім — забороняється...

Христя. О, в такому разі, Романе, тікаймо швидче звідси. *(Зо сміхом тягне Романа в вітальню)*.

Дзижка *(хутко)*. Слухайте, голубчику, він хоче завтра їхати кудись на село. Розумієте? Місяців на три. Що ви скажете? Га?

Петро. Куди на село?! Чого?!

Дзижка. А я знаю? Поїду, каже, на село. От тобі й мавш!

Петро. От туди к бісу! Ви, мабуть, переборщили трохи?

Дзижка. Нічого я не переборщила. Сама знаю. Прошу без нотацій. Треба, щоб Чуй швидче там...

Петро. У Чуя, здається, сьогодні посувається. Але хіба ви не можете зробити так, щоб він не їхав?

Дзижка. Ого!... Але я хочу, щоб у Чуя швидче йшло.

Петро. Та для чого вам так не терпиться?

Дзижка. *(Б'є його по губах)*. А не ваше діло! Розумієте?

Петро *(бере руку й цілує)*.

Дзижка. О? А це що?

Петро. *(Ніби жартиливо)*. Та я ж ваш наречений.

Дзижка. Ну-ну-ну! Я вам дам!... Слухайте, давайте танцювать. Добре?... Тільки ви мене не просіть до танців.

Петро. Романові zostавити?

Дзижка. Ну, розуміється.

Петро. Добре! *(Піднято)*. Ех, Романе, Романе! Ну, все одно. Як то говорять руські: „взявся за гуж, не говори, что не дюж“. Правда? Нічого не розумієте? І я не розумію. А через те гайда танцювать. *(Біжить і кричить)*:

Панове! Ольга Устинівна пропонує танцювати. Танцювати! Мішель, грайте!

Христя. Танцювати, танцювати! Мішель, серце, грай! Вальс, вальс! Семене Семеновичу, будете?

Мішель *(сідає за піаніно й грає)*.

Танцюють: Чуй з Христею, Дзижка з Романом. Танцюючи входять в їдальню.

Олімпіяда *(входить і з посмішкою дивиться)*.

Чуй *(раптом покидає Христю, підбігає до Олімпіяди й підставляє руку)*. Олімпіядо Іванівно, на один тур!

Дзижка, Петро, Христя *(разом)*. Браво, браво! Олімпіядо Іванівно, танцювати. Тьотю, браво! Один тур! Чуйчику, беріть, беріть.

Чуй, Ні, ні, не можна... *(Обнімає й веде в танець)*.

Олімпіяда *(спочатку пручається, а потім, підобравши губи й закотивши голову, танцює)*.

Мішель. *(Покинувши граць, вбігає й кричить)*. Браво, тьотю, браво, браво! *(Ляскає в долоні)*.

Чуй. Та ви знаменито танцюєте! Що ви собі думаєте, панове?

Христя. Їй Богу, гарно дуже!

Олімпіяда. А що ж? Недурно ж я колись була першою танцюрою в інституті. Ху, заморили! От кому танцювати *(показує на Дзижку)*. Воїстину сказано, — цариця бала! Їй Богу!... Ну, панове, я прийшла сказати вам добраніч. Гуляйте собі, а я спать піду... Добраніч. *(Виходить)*.

Усі. Добраніч!

Дзижка. *(Таємно, шепотом)*. А тепер, мої панове, знаєте що? Давайте у піжмурки грати! Га?

Христя. *(Ляскає в долоні)*. Давайте, давайте!

Петро. Це в куці-баби? Завязувать очі?

Дзижка. У куці-баби, у піжмурки це все одно.

Згода, панове? Семене Семеновичу? Романе Віталєвичу? Ну, нічого, нічого. Ніяких сумних і учених фізіономій нам сьогодні не треба. Давайте хустку! Ставайте всі кружка, треба щитаться, кому першому жмуриться. Романе Віталєвичу, прошу.

Роман. У мене, панове, голова болить.

Дзижка. От вона й пройде. Петре Віталєвичу, годі секретами займатися з Чуєм. Прощу в круг.

Петро. Ставаймо, Чуйчику. Цариця бала велить. Ну, вже. Щитайте.

Дзижка. Стійте тихо. Ну? Я починаю з себе. *(Тикає пальцем себе в груди й скандує, за кожним ударом ритму, тикаючи другого пальцем в груди).*

„Котилася торба
З великого горба,
А в тій торбі хліб-паляниця,
Кому доведеться, тому і жмуриться!“

(Тикає останнього Петра). Вам! Петру Віталєвичу зав'язувать.

Петро. Я протестую! Неправильно рахували!

Дзижка. Я? Неправильно?

Петро. Дивіться, нате: „Котилася торба“.

Дзижка. А! А!... А ви як рахуєте? Як?

Христя. Та годі! Петре, жмуриться. Нате хустку, зав'яжуть очі.

Дзижка. Овва! Так я йому й дала! Він так зав'яже, що краще бачитиме, ніж ви. Давайте сюди, я йому зав'яжу. Підставляйте вашу прекрасну фізіономію. Сюди, сюди... Та стіл одсуньте до стіни, щоб місце було!...

Христя. А, правда! Семене Семеновичу, Мішель, стільці й стіл.

Чуй. Слухам, пані! *(Біжать усі до столу й одсовують до стіни).*

Дзижка. *(Одсовуючись з Петром ближче до кону, зав'язує йому очі)*. Бачите?

Петро. Що?

Дзижка. „Що“! Свою потилицю. Що небудь бачите?

Петро. Темно, як у негра в носі! Ой, не душіть так, а то очі повидушуюте.

Дзижка. Нічого, нічого! *(Тихшим голосом)*. Ловіть Христю. Чуєте?

Петро. Добре. Та ви ж зробіть так, щоб я бачив що небудь.

Дзижка. Зараз. *(Піднімає йому хустку, так що тому все видно)*. Так добре?

Петро. Чудесно. *(Голосно)*. Ой, душить... Уже?

Дзижка. Чекайте, чекайте, ще не готові. Ми вам скажемо. Ну, панове, уже?

Христя, Чуй, Мішель: Уже!

Дзижка. *(Повертає лицем до всіх Петра, одбігає вбік і кричить)*. Уже, ловіть!

Петро *(розставивши руки, погладжує і натикається на канапу)*.

Дзижка. *(Хапає за руку Романа й одтягує вбік до вітальні, стоїть у дверях, кричить)*. Вогонь, вогонь!

Христя й Чуй *(по другім боці)*. Вогонь, вогонь!

Петро. От чорт! Усе вогні тут порозкладали! *(Іде далі)*.

Мішель *(непомітно, позираючи на всіх, прошмигує в двері на кухню)*.

Петро. А в вітальню можна тікати?

Христя. Можна, можна!

Петро *(раптово прожогом кидається до неї, так що Христя пронизувато скрикує, й ловить з криком)*. А, можна?! Ну, так ловіть далі, а ми будем тікати у вітальню. *(Зриває з очей хустку)*.

Христя. Я не хочу, я не хочу! Ви бачили! Він бачив! Я не хочу!

Петро. Я бачив? О, я не хотів би так бачити все життя! Ні, ні... Прощу, нічого. Пожалуйте, ми вам зав'яжемо...

Чуй. Пропало, Христю Парменівно, піймалися...

Христя. Я не хочу, щоб ви зав'язували. Семене Семеновичу, зав'яжіть ви!

Петро. Прощу дуже. *(Подає хустку Чуві).*

Христя. *(Підставляючи лице).* Тільки ж ви не дуже, Семене Семеновичу, щоб я щонебудь бачила.

Петро. Е, так не можна! Чуй, зав'язуй добре! Рівність і братерство! Нічого!

Чуй. Добре, добре... *(Тихо).* Так видно?

Христя. *(Тихо).* Спасибі. *(Вголос).* Ой, нічого не бачу... Ну, вже? Можна ловить?

Дзижка. Чекайте, чекайте! *(Підбігає до Чуя і щось шепоче йому. Той хитає головою).* Уже! Можна!

Христя *(починає ловить).*

Дзижка *(шепоче Петрові, потім підбігає знов до Романа, який одійшов до канани, і тягне його до вітальні, щось шепочучи).*

Роман. *(Голосно).* Та чого до вітальні?

Дзижка. Тс!... От який! Ви не вмієте грать. Вогонь, вогонь!

Петро. *(Тікаючи до вітальні).* Вогонь, вогонь.

Чуй *(позаду Христі).* Вогонь, вогонь, бережіться.

Христя *(зараз же повертається на його голос).*

Дзижка *(помалу тягне Романа в вітальню, зазираючи йому в очі. Зникають).*

Петро. *(Стоїть біля дверей і підморгує Чуві, показуючи на Христю руками, немов обнімаючи її).*

Чуй. *(Хитає головою).* Вогонь, вогонь!

Христя. А, тут хтось єсть! *(Стрибає й ловить Чуя, обмацує)*. Це хто?

Чуй. *(Немов вирываючись, обнімає її й пригортає)*.

Христя. *(Не вирываючись)*. Це хто?

Чуй. Вогонь.

Христя. *(Скидає хустку)*. Ну, жмуріться ж коли так!

Петро. Уже піймали? Е, я так не хочу! Чуй піддався! Панове, не піддавайтесь. Чуй, завязуй собі. Чуте, Ольго Устинівно, піддаються. Заборонить піддаватись.

Дзижка. Панове! Я пропоную не в чергу зав'язать очі Роману Віталевичу за те, що він такий кислий. Приймається?

Усі. Приймається, приймається. Романе, Романчику!

Роман *(несподівано охоче)*. Давайте! Прошу. Але держіться! Піймаю, намну боки. Лучче тікайте!

Чуй. От це я розумію!

Дзижка. Браво! Давайте хустку! Ну, побачимо!

Христя. Тікати можна скрізь?

Роман. Куди хочете! Але бережіться.

Дзижка. Ви кого лякаєте?

Роман. Вас!

Дзижка. Ого, мене не піймаєте. Держіть лучче голову.

Роман. Побачимо. Тільки ж ви не душіть так, мені дихати нема чим.

Дзижка. А ви ротом дихайте, неодмінно ротом. Е, руками не можна!

Роман. Та душить. Ну, вже?

Христя. Чекай, чекай! *(Шукає очима Чуя, підбігає до його, бере за руку і тихенько веде до стіни)*. Уже!

Дзижка. *(Кілька разів вертить Романа, одбігає і кричить)*. Уже!

Роман *(починає ловить)*. Видно, що він дійсно нічого не

бачить. Кидається в один бік, у другий. Христя пронизувато скрикує, бігає. Дзижка й Петро шарпають Романа ззаду й кричать „вогонь, вогонь“.

Христя й Чуй (тим часом вибігають у вітальню і видно, як Чуй бере за руку Христю. Зникають).

Дзижка (киває Петру на вітальню. Той скоренько підходить і зазирає).

Роман (у цей час піднімає рукою хустку, підходить до Дзижки, ловить її і, повернувшись спиною до вітальні, скажено цілує її).

Дзижка (вирвавшись, злякано дивиться в бік Петра і кричить). Піймав! (Зараз же кидає в його серйозним поглядом і одходить убік).

Роман (з чудною посмішкою, витираючи піт, сідає на канапу).

Петро (хутко озирнувшись). Уже? А ті заховалися аж у вітальню. Ей, виходьте, Роман уже піймав. Тепер жмуриться Ольга Устинівна.

Дзижка. Ні, я стомилася, не хочу більше. Та й до дому час уже.

Христя (в дверях). О, куди так рано. Посидьте ще! Куди спішити?

Дзижка. Ні, я не можу, голова заболіла.

Петро. О! Й у вас голова! Може, жаба завелася? Чи не заразились ви од мене?

Дзижка. Може, й жаба. Семене Семеновичу, ви йдете?

Христя. Та що таке?! Чого так раптово? Може, ви чогось образились, Ольго Устинівно? (Подивляється на Романа й на неї).

Дзижка. (Помітивши її погляди, поспішно з сміхом). Та їй Богу ж нічого. Хіба ви не знаєте ще мого поганого характеру, як каже Роман Віталєвич. Стомилась

і вже починаю вередувати. Даю слово, що нічого нема. Та й чого ради, що ви, Христос з вами! Семене Семениччу, йдемо?

Чуй. Можна. Та вже, здається, не рано.

Мішель *(входячи)*. О! а ви вже не граєте?

Христя. Еге, драстуйте!... А ти де був?

Мішель. А я пивця діставав. Та вже не граєте?

Дзижка. Ну, прощайте! *(Простягає руку Романові)*.

Роман *(винувато)*. Та, може, справді, ще посиділи б, га? Чого ви так спішите?

Дзижка. Треба. *(До Христі)*. Прощавайте.

Петро. Ну, то й я вже разом. Addio, mio caro. *(Стискує Романові руку. Всі прощаються)*.

Христя. Ну, от які їй Богу!... Та заходьте частіше! *(Іде у сінні, за ними Мішель)*.

Дзижка. Не бійтесь, надокучимо ще! *(Виходять)*.

Роман *(сам, почуває себе ніяково, соромно)*.

Дзижка *(хутко входячи в капелюху)*. Тут я десь, здається, свої рукавички забула. *(Озирнувшись на сінні, тихо до Романа)*. Завтра прийдете до мене? Після восьмої. Прийдете?

Роман. *(Розтеряно)*. Ольго Устинівно, простіть.

Дзижка. Прийдете, я вас питаю? Ну?

Роман. Прийду.

Дзижка. І нікуди не поїдете? Ні? *(Озирається, потім нахиляється і грозить)*. Я вам задам! *(Потім виймає рукавички з-за пояса, махає ними і кричить)*. Урра! Найшла рукавички!

Христя. *(На порозі)*. Єсть? А де були?

Дзижка. Он там, на канані!

Петро. Єсть? *(Входить в хату)*. Може пошукати?

Дзижка. А це що? *(Б'є його рукавичками по носі)*,

озирається до Романа й кричить). До побачення, Романо Віталєвичу! (Виходить).

Роман (встає, уклоняється й з захопленням дивиться їй услід).

ДІЯ ІІІ.

У Чуя. Хата обставлена досить гарно і з смаком. На стінах гравюри, багато фотографій. Зправа в кутку ширми. Попід правою стіною широка турецька канапа. Зліва стіл до писання і над ним вікна на вулицю з шторами. В задній стіні двері в сіни. Чуй і Дзижка.

Дзижка. (Зазирає в вікно, в капелюсі й пальті). Ой, Чуйчику, я перед першим виступом на сцену так не хвилювалась як тепер. Знаєте ви це? Га? А вона ж прийде? Напевне? Напевне? Вона точно приходить? Яка тепер година?

Чуй. (Дивиться на годинник). Тепер пів на восьму. Ну, мусить трошки спізнитись... Але я думаю, прийде.

Дзижка. Чуйчику, ви такий спокійний, наче до вас мусить прийти ламповщик з театру.

Чуй. А чого ж мені хвилюватись. Був колись час, як до мене приходив хтось инчий, тоді був і настроїй инчий... Але той час минув...

Дзижка. (Не помічаючи натяку). Слухайте, а вона ж хоч інтересна як жєнщина?

Чуй. Угу!

Дзижка. Правда? Ні, серйозно, Чуйчику.

Чуй. А вас дуже цікавить, га?

Дзижка. Дуже!... Палка вона?

Чуй. Як самовар. Аж булькотить...

Дзижка. (Рєгоче). Ви свиня. Не смієте так говорити про свою кохану!... Але, подумайте, яка каналія: сама в гречку скакає і тут же страшенну мораль розводить. Фу! Казав Роман Віталєвич, що вчора піймала Марту з Мішелем і прогнала бідну дівчину!... Яка?

Чуй. Ну, а як Роман Віталєвич сьогодні? Глядіть, як не прийде він... Що йому, властиво, не подобається, я ніяк не розберу!

Дзижка. *(Гаряче)*. Ах, я б його просто побила! Розумієте, це нечесно, що ми її так ловимо, зарані обдумано, підстрочно. І взагалі... Я така зла, що не дай Бог. І що ви думаєте? Може взять і не прийти. Од його можна цього ждати. Правда, там Петро, — той з дна моря його притягне сюди.

Чуй. А чи не ревнує він часом, га?

Дзижка. Хто?

Чуй. Та Роман Віталєвич.

Дзижка. Кого? Бабила? Ха-ха-ха!..., От я б хотіла подивитись. Та він Бога молить, щоб як небудь одірвать її від себе. „Хоч з мясом, каже, аби одірвать“. Оригінальна ревність. Ху, сказав!

Чуй. Чого ж ви так горяче берете це до серця? Ну, хай навіть ревнує, вам же що? Я хіба гарячусь, що вона ревнує Романа до вас?

Дзижка. Не думаю зовсім гарячитись! Тільки не люблю слухать, як говорять нісенітницю. Дивіться краще, яка година. Що ж це справді нема ще Петра й Романа?

Чуй. Прийдуть. Слухайте, Дзижко, а ви знаєте, що ви двох зайців убили?

Дзижка. Як? Яких зайців?

Чуй. Рідних братів. Романа і Петра.

Дзижка. *(Злякано)*. Що ви кажете? Петро?

Чуй. *(Ніби страшно здивований)*. Як? Що я чую! Ви злякались, що ще одне серце прибрали до рук?

Дзижка. *(Сердито)*. Ах, Семене Семеновичу, покиньте жарти. Невже справді? Ви це знаєте? Чи жартуєте? Серйозно?

Чуй. Цілком серйозно. Він мені сам не казав, але

я маю деякий досвід і бачу, що роля нареченого нашої Дзижки йому дурно не обійшлась.

Дзижка. Фу, як це неприємно. На віщо?

Чуй. Не знаю, на віщо, але факт. Тільки ви не бійтеся, він хлопець милий і зможе здержати себе. Але я все ж таки дивуюся: вам це неприємно? Дійсно, сталася якась метаморфоза Овідія, як каже Петро. Невже серйозно, Ольго, га?

Дзижка *(мовчить, одходить до вікна, дивиться)*.

Чуй. *(Тихо, ніби насмішувато)*. Нарешті попалася... *(Підходить до неї)*. Попалася, Олю?

Дзижка. *(Поривчасто повертаючись)*. Попалась, Чуйчику! Так попалась, що *(заплющує очі)* як сліпа. Аж страх бере: що таке? Як це може таке бути зо мною? Нічого не розумію. Памятавш, я тобі колись казала от на цій самій канапі, що зо мною нічого подібного ніколи не може статись? Їй Богу, я щиро казала! Віриш?

Чуй. *(Зітхнувши)*. Вірю.

Дзижка. І раптом, маєш. Це Бог карає за те, що я робила з другими. Їй Богу! Я вірю. Инакше нічого не розумію, — через що? Що в йому такого особливого? А без страху, без жаху не можу подумати, що Христя його не випустить. Голубчику, Чуйчику, ти хороший, постарайся для мене. Во ім'я нашого колишнього... Добре? Я боюсь і не вірю. Спочатку мені було тільки весело, а тепер я просто місця собі не нахожу. Ти уявляєш собі це?

Чуй. Трудно тебе уявить такою, але... буває, що й корова літає... з кручі.

Дзижка. Чуйчику, а може двох свідків мало? Мене й Петра? Може, ще кого небудь покликать? Як ви думаєте?

Чуй. Досить.

Дзижка. А вона буде дзвонить, я боюсь, що стане мене тут. І знаєте ще що? Вона помічає, що Роман за мною.. той. Особливо, як розкрилося, що я не панночка з маєтками, а проста акторка. Чи це буде добре, що я буду? Га? Боюсь, що вона зразу зрозуміє, що це підстроєно.

Чуй. *(Сміється)*. Ну, так що? Хай навіть так. Важне те, що вона зрадила свого чоловіка і була спіймана у полюбовника при свідках. Хіба суду чи консисторії важно, чи любив її полюбовник, чи тільки комедію строїв?

Дзижка. А як вона те саме проти Романа підніме?

Чуй. А вона піймала вас при свідках? Ні, Ольго Устинівно, ви занадто наструнчені. Справа ось де у нас. *(Показує кулак)*. Можете не хвилюватись. А що до того, щоб постаратись, то і без вашого прохання постараюсь. Ви думаєте, мене вже так захоплює роман з цею... гергепою? Дякую дуже.

Дзижка. Нічого, Чуйчику, пострадайте за ближніх. А дуже неприємно, дуже?

Чуй. Досить. Дратує, головне, здорово. Іменно, шкودлива, як кішка, а хитра, як лиса. Вона, наприклад, ні одного листа, ні одної записки до мене не хоче написати. Розумієте?

Дзижка. Ах, каналія!

Чуй. А це важно! Потім тут у мене вічні історії. Кожний раз вона силує мене присягтись, що я її вважаю за порядну жінчину.

Дзижка. Ах, подла! *(Стук у двері)*.

Дзижка *(злякано, шепотом)*. Вона?

Чуй *(так само)*. Не може бути. Вона повинна по-дзвонить. Ах, це ж Петро й Роман! *(Біжить до дверей, злегка одчиняє, дивиться і одчиняє двері)*. Ну, входь, перелякав. А де ж Роман Віталєвич?

Петро. (*Задиханий*). А його тут нема?

Чуй. Ні, не було.

Петро. (*Обурено*). Ну, що ти будеш робити з цим дурнем! — Вибачайте Ольго Устинівно.

Дзижка. А де він? Де він?

Петро. А я знаю? Казав йому нікуди не виходити, чекати на мене. Прихожу — нема. Пішов, кажуть, давно вже з дому, невідомо куди. Ну, як вам це подобається?

Дзижка. Може, він до мене пішов? Але ж ми умовились, що прийдемо сюди окремо?

Петро. От і роби для його! Ідіот, їй Богу. Валяє якогось дурня, чорт зна що таке. Ну, де його шукать? Як би я знав, я б його з поліцією сюди привів. Йолоп!

Дзижка. А що він вам сьогодні казав? Не хотів чи що?

Петро. А, мало що він казав! Слухать його. Згодився, ну й кінець. Треба й робить так, як сказав. Що ми, справді, дурні якісь чи що? Не для себе ж комедію цю паскудну розвели. Не розумію я таких людей!

Чуй. Ну, чекай, може він ще прийде. Час є. Мабуть, справа яка небудь.

Петро. Яка там справа. Благородство натури показує, от-що! Соромно йому, бачите, бідну жінку так скандалити. Жаль. Бо ви ж уявіть собі, що вона буде переживать, як ми піймаємо її, нещасну мученицю за ідею. Га? Як вам подобається такий тіпчик? Хоч зараз у музей під скло став. Одоробало прокляте!... І зараз же бабило повинно прийти? В якій годині? О восьмій. Ну, от маєте, через чверть години буде тут. А ще як од нетерплячки кохання поспішить, то як раз накриє нас. Не ми її, а вона нас.

Чуй. Не накриє. Вона подзвонить. А я вас на ті двері. А там самі знаєте. Не в цьому річ, а що, справді,

з Романом робить? Може, одкласти на другий раз? Ще нічого не пропало.

Петро. А! тобі добре говорить...

Чуй. А тобі що? Чим ти страдавш? Мені добре! Дякую... Іменно добре тобі...

Петро (*зміщується*). Та надокучило. Я хочу виїхати.

Чуй. Ти? Виїхати? Куди?

Петро. До Петербурга.

Чуй. Грудну жабу лічить?

Дзижка. Покиньте, Семене Семеновичу. Як же буде? Одкласти чи ще пошукати Романа? Петре, голубчику, збігайте ще до мене, може, він там. Це два кроки. Як нема, одкладемо на другий раз.

Петро. У його є ключ до вашої квартири?

Дзижка. Є. З вулиці буде видно, чи він у мене, там світитиметься.

Петро. Добре. А як буде, коли прийде та?

Дзижка. Як що вона прийде поперед вас, то я чекатиму вас на вулиці, перед будинком. А як не буде, ідіть сюди.

Петро. Добре. (*Сердито виходить*). — Павза.

Чуй (*насмішкувато*). Невже мої любовні страждання з бабилом підуть марно? Досадно. Коли б я знав, що він такий жалісливий і милосердний, я б хоч себе пожалів.

Дзижка (*похмуро*). Тут діло не в жалості.

Чуй. А в чому?

Дзижка (*мовчить*).

Чуй. Невже, справді, ревнує? От-се добре було б. Ще, дивись, кинеться на мене з револьвером. Дякую найкраще... Мерсі beaucoup. Ха-ха-ха!

Дзижка (*нетерпляче*). А, дайте ви спокій з цією ревністю. Нікого він не ревнує.

Чуц. Так у чому ж річ, чорт забирай!

Дзижка. В Натусеві, ось у чому!

Чуй (*помалу*). В На-ту-се-ві?

Дзижка. Він не може його покинути.

Чуй. Навіть для вас?

Дзижка. Навіть для мене.

Чуй. Так ми ж для цього самого і комедію цю завели! Не будь Натуса, на віщо такий похід на бабила? Викинув її за двері та й по всьому. Власне для Натуса це все. Хіба він цього не розумів?

Дзижка. Він боїться, що нічого з цього не вийде, що вона все таки Натуса не дасть, хоч і присудять законом, що вона уб'є і себе й Натуса.

Чуй. Скажіть, Ольго: він вас любить, дійсно любить чи так тільки... захоплення?

Дзижка (*з викриком муки*). А ви думаєте, я б усе це виробляла, як би хоч на хвилинку сумнівалась, що він не любить? Не думаю, щоб мене хто так любив, як любить він...

Чуй. Хм! Ну, тоді справа стоїть серйозніше. Тільки, мені здається, що Роман Віталєвич не знає свої жінки, хоч і прожив з нею сім чи вісім літ. На мою думку, вона нікого й нічого не уб'є, хіба що закатить генеральну істерику. Та й годі. А коли їй дать рублів п'ятьдесять у місяць пенсії за восьмилітню непорочну службу, то й істерика не буде така серйозна. Так я думаю, наскільки знаю її.

Дзижка. Ну, ви погано знаєте її... Вона на все здатна, на все, на всяку мерзоту. Коли вона сина робить ворогом батька за те, що той хоче наукою займатись, а не зароблять на неї гроші, — вона на все може піти. І, дійсно, що їй застається, як одберуть у неї сина? „П'ятьдесять рублів пенсії“. Вона все ж таки має знайо-

мих, родичів, її осудять, вона цього як вогню боїться. За що вона візьме ці гроші? Раніше брала немов на дитину. А тепер?... За спасибі?... Пенсію? Ну, й що їй? Подумайте самі.

Чу й. Хай заробляє.

Дзижка. Чим? Що вона знає, уміє? Куди вона годна, до чого? Бути законною жінкою — от уся її професія. Заробляє... Дійсно, їй зостаться тільки вбити себе.

Чу й. Чекайте... Та як же тепер буде?

Дзижка. А я знаю?

Чу й. Добре. Але ж ви знали про це. Як же ви все таки тягнете Романа сюди?

Дзижка. Як тягнете, як тягнете. Хіба я тягну? Мене тягне. Сам Роман мене тягне. І не він, а його тягне. І потім мені все ж таки здається, що вона не по-сміє нічого зробити з Натусем. Вона ж мати як не як... Правда ж?

Чу й. Хм! Я вже рішуче нічого не розумію. Здається, я вже не в фарсі граю, а в трагедії. Мати... Добре, „мати“. Але ви її так розписали, що я вже не знаю... Мені теж нема особливої охоти брати на себе кров людини, яка б вона там не була.

Дзижка. Ну, це дурниці! Коли вона така, що сама не може прожити на світі, то ми не винні! Що, справді, за церемонії з паразитами. Мало чого вона не схоче!

Чу й. Так воно так. Але як вона себе вб'є через те, що ми одняли в неї дитину?

Дзижка. Та вона її не любить. Даю вам слово! Ви розпитайте Петра, Романа. Вона сама казала мені, що як родила Натусю, то аж ворожість була. Тепер тільки, може, привикла. А такої материнської любови у неї нема. Ручаюсь вам, Чуйчику!

Чу й. Ну, за це ручатись трудно.

Дзижка. Ну, то що ж буде? Ви, значить, одмовляєтесь? Говоріть! Майте на увазі, що я все одно не одступлюся. Я буду теж боротися. Нас троє, а вона одна. Ми маємо право боротись за себе так само, як і вона! Так чи инакше, а я не одступлюсь, от і все. Я сама готова вбить її, аби одірвати від його!

Чуй. Серйозно вас захопило.

Дзижка. Серйозно чи ні, ми не будем говорити про мене. Ви для його брались за цю комедію. Вам жалко було, що гине талант, людина. Що ж ви тепер? Розкисли? І вона вас залякала?

Чуй. Бачите, я брався грати в комедії, а не в трагедії. Для цього у мене сцена в. В житті це трудніше...

Дзижка. Та ніякої трагедії нема. Що ви собі вигадали якусь дурницю. Ну, говоріть!

Чуй. Та, звичайно, тепер уже треба грати до кінця... Але коли б я...

Стук у двері.

Дзижка *(лякається)*. Тс!

Чуй *(тихо)*. Це — Петро. *(Іде до дверей, одчиняє)*. А, Роман Віталєвич...

Дзижка. Роман? *(Біжить назустріч)*. Де ти був? Чого так пізно?

Роман *(ніяково, нерішуче)*. Хіба вже пізно?

Дзижка. Не пізно, а... *(Робить Чусві знак, щоб той вийшов)*.

Чуй. Я на хвилинку покину вас. Ви не бійтеся, як що — я попережу вас.

Дзижка. Добре. *(Бере Романа за руку, веде до канати, садовить, обнімає)*. Чого ж ти пішов з дому? Ти ж умовлявся з Петром чекати на його.

Роман. Хіба?... Забув. А він же де?

Дзижка. Шукає тебе... Де ти був?

Роман. Ніде... Так собі ходив...

Дзижка. Від тебе горілкою пахне. Пив?

Роман (*засоромившись*). Так... трошки... Знавш, Олю, не треба цього... Га?

Дзижка (*холодно*). Чого?

Роман. З Христею. Ну, подумай собі, який це для неї буде удар... Сором який... Може ми якнебудь так покінчимо. Може, у Семена Семеновича є які небудь її листи. Я візьму — покажу, ну, і вона... якнебудь...

Дзижка. Перш усього, вона так свої діла обробляє, що ніяких листів її ти не знайдеш. Вона ні одної записки не написала Семену Семеновичу. Це раз. А друге, як би й була, то цим ти її не зламаєш. Мирно вона не уступиться, ти й сам це добре знаєш. Ти от що краще мені скажи: любиш ти мене дійсно, чи ні? Ти не бійся, що була тільки інтрижка, у мене їх було десятками.

Роман. (*Жагує*). Ех, як би я тебе не любив! Не було б цього нічого! Жив же досі якимось, ну й далі жив би. Мучився б трохи, ну та що зробиш, як такий характер у неї. А тепер не можу, Олю, ну не маю сил та й годі! На віщо ти зустрілася мені?!

Дзижка. (*Ніжно гладячи його*). Ну, що ж робить, любий? Нічого не допоможеш. Так сталося. Хіба я коли думала? Але ми мусимо боротись за себе. Подумай: нас трое, а вона одна. Невже щастя трьох людей можна одати за щастя якогось паразита?

Роман. Олю, на віщо ти так?

Дзижка. (*Спалахуючи, з ненавистю топає ногою*). Паразита! Паразит вона! Себелюбка! Вона любить тебе чи Натуся? Коли б у неї хоч трохи було любови до вас, вона б поступилася хоч на крихту собою. А вона тільки експлуатує тебе дитиною. Вона все життя буде висіти на тобі і смоктать, як п'явка, з тебе сили. І тільки за те,

що спала з тобою в одному ліжку! Так-так! І ти думаєш, що як ти у неї не видереш сина, вона його не зробить ворогом тобі? Все одно, у тебе не буде сина. Тільки вирвавши його, можеш бути спокійним.

Роман. А з нею що буде?

Дзижка. А, ти все ж таки про неї думаєш! Ну, так би ти й казав. Тут я тобі нічого більше не можу сказати. Говори швидче: згожувся чи ні сьогодні її ловити тут? Вона зараз повинна прийти. Швидче.

Роман *(мовчить)*.

Дзижка. Романе, говори ж!

Роман *(рішуче)*. Іншого виходу нема. Будем ловить.

Дзижка. В такому разі...

Стук. Входить Петро й Чуй.

Петро. Ну, нарешті! Я весь город оббігав. Це — свинство, розумієш ти?

Дзижка. Ну, нічого, Петре... Все добре.

Чуй. Ага! Ну, так, панове, ідіть швидче, вона зараз буде тут.

Дзижка. Як?! Ви бачили?

Чуй. Петро бачив на Базарній улиці.

Петро. Мусів звощика брати, щоб випередить. Вона, мабуть, трамваєм...

Чуй. Ідіть, ідіть. Сюди, в ці двері. За мною. *(Веде за ширми)*. Та гляди ж, Петре, як спущу штори на вікнах, тоді йти. Пам'ятаєш?

Петро. Добре, добре, знаю! *(робить па, клаца пальцями до Дзижки)* Так притиснемо! А ну-ну! як то вона буде...

Дзижка *(грози́ть йому пальцем, показує на Романа, що йде попереду. Виходить)*.

Чуй *(вертається, хапливо біжить до вікна, дивиться, потім починає прибірати в хаті. Ставить на столик біля ка-*

напи пляшку, чарочки, цукерки; поправляє подушки. Зачісується перед дзеркалом, одчиняє двері в сіни й ходить по хаті, чекаючи.
Дзвінок).

Чуй (біжить у сіни й через якийсь мент вертається з Христею. Вона під густим вуалем).

Чуй. Чого ти так запізнилась? Я боявся, що ти не прийдеш уже. (Обнімає її).

Христя. З Натусем возилася. Такий вередливий хлопець став. Прийшлося аж на коліна поставити. Чекай, я роз'яжу вуаль, такий густий, що нічого не бачу. Ти двері зачинив? Ніхто до тебе сьогодні не прийде?

Чуй. Ніхто, не бійся. Цілий вечір ми самі. (Помагає їй роздягнутись).

Христя (кокетливо ніжно пригортається до його). А ти думав, що не прийду? Сердився? Дуже?

Чуй. Хвилювався страшенно. Думав, може, Роман Віталєвич помітив щонебудь і у вас там ціла історія.

Христя. Ну, як же він може помітити, ми тепер навіть і не бачимось при йому. А він десь пішов аж з обіду.

Чуй. Ну, хто його зна... Листи мої, наприклад у тебе.

Христя. О, вони так заховані, що й жандарми не знайшли б.

Чуй. Ну, чудесно... О, ти у мене обережна. (Обнімає й веде її до канапи. Христя томно приплющує очі, але йде трошки шкандибаючи). А що ти так ступавш? Нога болить?

Христя. Та черевик душить ногу. Купила нові черевики — та так тиснуть ноги, що просто ходити не можна.

Чуй. А ну, покажи...

Христя. (Сідав і витягує ноги). Гарні? Шіснадцять рублів і сімдесят коштують. Страшно дорого!

Чуй. Але зате добре ноги тиснуть.

Христя. Страшно. Правої ноги зовсім не чую.

Чуй. Та ти скинь їх... Я дам пантофлі. Серйозно.

Христя. Ну, що ти! Ще хтось прийде.

Чуй. Та хто прийде? Мене дома нема. Нікому не одчиню та й годі. Скидай, скидай, я ось зараз пантофлі. З якої речі ти мавш мучитись.

Христя. А ти двері замкнув? Здається, ні. Я подивлюсь...

Чуй *(поспішно)*. Ні, ні, сиди, я сам. Замкну на всі замки, тільки сиди ради Бога. Скидай черевички тим часом. *(Бере з-за ширм пантофлі, подає, сам іде в сіни й чути, замикає двері. Потім теж саме в хаті)*. Ну, от, можеш бути цілком спокійна.

Христя *(роззувається й одягає пантофлі)*. А гарненькі, правда? Я люблю добрі черевички. Вони розійдуться, це тільки поки нові.

Чуй. Звичайно, розійдуться. Чудесні черевички, як лялечки. От тобі пантофлі.

Христя. А як приємно все ж таки без цих черевичків. *(Раптом кидається на шию Чуві й обнімає, цілує)*.

Чуй. *(Одповідає)*. Скучила трошки?

Христя. Страшенно скучила... А ти чого такий сьогодні? Га?

Чуй. Який же я?

Христя. Немов / холодніщий... Може ти змінився до мене?

Чуй. Як змінився?

Христя. Може, ти вже не поважавш мене?

Чуй. Ну, Боже мій, Христю, ти знов! Та я ж тобі...

Христю. Ну, прости, прости... Тільки ти якийсь такий... Ну, нічого, нічого. *(Обнімає і раптом дивиться на вікна, злякано)*. А штори? Спусти, голубе, я боюсь... з того боку улиці...

Чуй. Та звідти нічого не видно. От чудна. Ну, я можу спустити. *(Іде, дивиться в вікно і спускає одну штору, потім другу)*. Ну, тепер ти вже зовсім спокійна? Тепер уже ніхто не прийде, не побачить і не почує? Правда? Ах, ти ж моя полохливенька. Вип'єш?

Христя. Вип'ю! Мій любий?

Чуй. Ну, розуміється... Прошу. Ну, за наше кохання!

Христя. За наше кохання! *(П'є)*.

Чуй. Ще по одній? Правда?

Христя. Не треба так швидко...

Чуй. Нічого, пляшка велика. Гарячіше цілувати будеш...

Христя. О, прошу... Я й без лікеру можу, ха-ха-ха!... Ну, швидче!

Чуй. За здоровля рогатих чоловіків!

Христя. Ти! *(Сміється)*. І жінок! За всіх рогатих!... А тепер іди сюди, швидче!...

Чуй *(сідає коло неї, обнімаються й замірають в поцілунку)*.
(Раптом розчиняються двері й входять Петро, Дзижка й Роман).

Петро *(кричить)*. Він дома, напевне дома, ей, Чуйчику!...

(Робить здивований вигляд). О! А це хто! Христя Парменівна?

Христя *(з криком одстрибує від Чуя, який з посмішкою одходить убік, з жахом дивиться на прийшлих і ховає ноги під сукно)*.

Роман *(тихо без експресії)*. А ти як тут, Христю? Що це значить?

Христя. *(Раптом швидко-швидко з розтеряно-солодкою усмішкою)*. А я, Ромасю, зайшла до Семена Семеновича. Він обіцяв мені показати свої фотографії...

Петро. А для цього хіба треба роздягатись?

Дзижка *(щось шепоче Романові)*.

Роман. Семеїне Семеновичу, що це значить?

Чуй *(ніби жмуро)*. Хіба це не зрозуміло? Ми любимо одне одного.

Христя. Як любимо? Та що ви мелете? Я роззулась, бо черевики тісні.

Чуй. Христю, не треба...

Христя. Та що не треба? Що таке? Я нічого не знаю. Що ви справді?! Сам мене запросив фотографії... Яка я вам Христя? Як ви смієте?

Роман *(раптом скаженіє, ступає крок уперед і кричить)*. Мовчать! Як ти смієш так нахабно брехати в очі?! Петре, Ольго Устинівно, ви свідки, що тут було і що казав Семен Семенович. *(До Христі)*. Кінець! Завтра ж подаю прошення о розводі. Цьому треба покласти кінець.

Христя *(як загнаний звір, злісно й пильно дивиться на всіх)*.

Петро. Давно пора! Я давно це казав! Так ви так, Христю Парменівно? Я радив би навіть поліцію привести, протокол зробить!

Христя. Ага! Я розумію... *(Починає швидко узуватись)*.

Дзижка *(щось незадоволено шепоче Петрові)*.

Роман *(остигаючи)*. Ходіте, панове, нам більше нема чого робить тут.

Христя *(раптом з одним черевиком на нозі, з другим у руці зривається з місця й підбігає до його)*. Ні, ти так не підеш звідци, мерзавець! Я розкусила всю вашу подлу штуку. А! Ти розвод! Ні, ти не пі-і-деш звідци! *(Верескливо кричить)*. Ви звідци не вийдете так! Я знаю, чого вам хочеться. Ця шлюха обкрутила тебе.

Роман. *(Кидається на неї)*. Мовчи, гадино! Мовчи, бо я тебе...

Дзижка. Романе, Романе! *(хапає його)*.

Христя (*Ще дужче кричить*). А-а! А-а!... Бий, бий мене! На, бий, ріж мене, беріть усі, гризіть. (*Рве на собі кохточку*). А-а, а-а-а!

Чуй. Панове, панове, люде збіжаться.

Христя. (*До його*). А ти!... Я тобі.. (*Замахується черевиком*).

Чуй. (*Одбігає*). Панове, ідіть звідци швидче.

Петро. Та куди йдіть! Поліцію покликать. Що це..

Христя. (*З вереском кидається до його, але Петро хопав її за руки й одтихав*). Ой, полегче, бо... тут і смерть буде! Я не подивлюсь, що...

Дзижка. (*З мукою тягне його*). Петре, ради Бога, ходімте, не треба, нічого не треба. Господи! (*Витягає Петра й Романа в сіни. За ними вискакує Чуй, накинувши на голову капелюх*).

Христя. (*Весь час кричить. Коли вони зникають, вона змовкає і, прислухавшись, говорить з зловтішним тріумфом*:)

— Ага! (*і починає взуватись*).

ДІЯ VI.

У Дзижки. Затишно й гарно обставлена кімната. Двері в сіни, в кухню в кімнату Романа. Піяніно.

Дзижка (*сама; тихо грає на піяніні, часом подивляючись на свій кишеньковий годинник*).

Входить Марта (*Вона має чепурніший, вільніший вигляд. Тихо говорить*:) Пані, готувати вже чай?

Дзижка. Ні, ще рано, я думаю. (*Таємно й тихо*:) Ви ж, Марто, глядіть, як прийде той... при Романі Віталевичі не кажіть мені нічого. Зробіте тільки знак. Добре?

Марта (*з підозрінням дивиться на неї*). Добре, пані. (*Виходить*).

Дзижка (*дивиться на годинник, знову грає*).

Роман *(виходить з своєї кімнати. Має стомлений, нудний вигляд. Дзижка перестає грати, він махає їй рукою)*. Грай, грай, — я на хвилинку... Грай собі.

Дзижка *(тривожно)*. Може, я тобі заважаю працювати грою? Заважаю?

Роман. Ні, ні... Ти ж знаєш, що я навіть краще працюю, як ти гравш... Так щось... не робиться... Стомився чи що. А що, почти вечірньої ще не було?

Дзижка. Ні, не було. *(Підходить до його)*. Чого ти такий, Ромо? Га? Чого не працюється?

Роман. Не знаю... Це нічого, так собі. Що це ти грала? *(Підходить до піяніна, перегортає ноти, одходить)*. Знаєш, мені здається іноді, що я тому не можу працювати, що тут дуже тихо. Ось уже третій місяць, а ніяк не можу звикнути. Тихо так.

Дзижка. А там не міг тому, що було занадто шумно?

Роман *(ніяково сміється)*. Розуміється, це я дурниці говорю. Мабуть, просто перетомився. Я занадто багато робив перед першим виступом... Ну, нічого, нічого *(знов підходить до піяніна, мнеться й, нарешті, винувато, але стараючись бути байдужним, говорить)*. А може б, Олю, ти заграла й заспівала мені трошки щонебудь?

Дзижка *(весело)*. Добре! Я сама хотіла та боялась, що це одірве тебе од роботи. Що ж тобі? Хочеш ту „завзяту“, як ти кажеш?

Роман. Ні, може б, ту, як її, колискову? Га? тобі не хочеться?

Дзижка *(стаючи серйозною)*. Знов, Ромо?

Роман. Так що ж тут такого? Мені дуже подобається сама музика.

Дзижка. Я можу заграти, але це тебе розтривожить, Ромо?

Роман. Ні, ні, чого ради? *(Силковано сміється)*.
Що ж я вже така слабонервна дівчина чи що?

Дзижка *(мовчки сідає за піяніно й тихо грає колискову пісню, співаючи)*.

Роман *(сідає в дальший куток і застигає, дивлячись поперед себе невидючими очима. Коли Дзижка кінчає грати й встає, він не чує й сидить так само непорушно)*.

Дзижка *(підходячи до його, ніжно й сумно обіймає)*.
Бач, любий, я ж казала...

Роман *(стрипуючись)*. Га? Що ти говориш?

Дзижка. Нічого, милий. Я питаю, над чим ти сьогодні робив?

Роман. Над чим я робив? Так... над одним питанням... Що ж це так довго почти сьогодні немає?

Дзижка. Ти хіба ждеш якогось пильного листа?

Роман. Так... Од професора... Грудаєва... Там одне цікаве питання... Сьогодні в університеті... Словом, дуже важно... А може, в скринці вже є, — ти не дивилася?

Дзижка. Нема, я тільки що заглядала.

Роман. Ну, нічого. *(Встає, ходить, потім знову сідає)*.
А з консисторії все нема нічого?

Дзижка. Буде, Ромо. Ще ж і трьох місяців нема, як почалось діло... Ти ж сам знавш, як там довго тягнеться.

Роман. То правда... Ну, та нічого, це я так собі...
(Знов устає, ходить, зазирає в вікна).

Дзижка *(сумно слідкуючи за ним)* Ромо!

Роман. Га?

Дзижка. Іди сюди, сядь коло мене. Слухай любий, тільки ти не сердься... Ромо, може, я тебе з'якую?... Чекай, чекай... Може, тобі трудно тут жити, може ти хочеш вернутись туди до сім'ї, то ти памятай, що ти вільний. Цілком вільний, Ромо. Ні словом, ні думкою,

ні крихоткою серця я не осужу тебе... Про мене не думай, я собі раду дам у житті. Тільки щоб ти не мучився... Ромо!... Що ж ти мовчиш?

Роман. Що ж я тобі скажу, Олю? Ти ж сама все знаєш і розумієш. Я не можу піти од тебе, ти мов все ясне і сильне в житті. Піду од тебе туди і працювати, жить уже не буду. Що ж мені тобі сказати?

Дзижка. Але що ж нам робити, Ромо? Треба ж якусь раду собі дати. Я чую, що над нами щось нависає, що за нашим щастям хтось стоїть і страшно стереже його. І я нічого не можу зробити, як у кошмарі. Хотіла б з усіх сил побігти, утекти і ледве-ледве пересуваю ноги... Ромо!

Роман. Що, дитино?

Дзижка. Що нам робить? Може, виїхати звідси кудинебудь? Як ти думаєш?

Роман (живо). Виїхати? Ні, я не можу... Я все ж таки... (замовкає).

Дзижка. Що „все ж таки“?

Роман. Я все ж таки дуаю, що... що ми прийдемо з нею до чого небудь. Ну, хоч раз у місяць вона пу-скатиме його до мене. Це ж... це ж... нечувано. Я ж — батько!

Дзижка. Ти ж знаєш, що...

Роман (спалахуючи, схоплюється). Я знати нічого не знаю! Ніяких її умов я не хочу признавати, вона не сміє їх виставляти. Я не її хочу бачити, а сина, вона не сміє мені нав'язувати себе, безсоромна, жорстока баба! І як вона сміє рішати за його, кого він хоче, батька чи матір.

Дзижка (мовчить, дивиться на годинник).

Роман. Ти ждеш кого-небудь?

Дзижка. Семен Семенович обіщав зайти по одному театральному ділу та щось запізнився.

Роман. Ти, Олю, вибачай, я вийду з дому, мені сьогодні трудно говорити з людьми.

Дзижка. Та ти йди до себе, ми тебе не будемо зачіпати.

Роман. Ні, я піду трохи перейдусь по улицах. Я хочу обдумати ще дещо з завітрянної лекції. Та, може, й почтальона зустріну. Ну, будь здорова. *(Цілує її й виходить)*.

Дзижка *(сама; якийсь час задумливо тужно сидить, потім встає й дзвонить)*.

Марта *(входячи)*. Це ви дзвонили, пані?

Дзижка. Я... Ще немає того?... *(Киває на кухню)*.

Марта. Немає, пані...

Дзижка. Глядіть же, Мартонько, я вас дуже прошу, щоб Роман Віталевич нічого не знав. Будь ласка!

Марта. Ой, що ви, пані, та з мене й обценьками не витягнуть і слова... От тільки, простіть мені, що я наслідуюсь казати вам. Чи не боїтесь ви, пані, мати діло з цим жуліком? Не сердьтесь на мене, що я смію. А тільки я його так знаю, як мабуть ніхто. Це ж такий чоловік, що рідного батька продасть за чарку горілки й не скричиться. Вірте мені, пані...

Дзижка. Не бійтесь, Марто, нічого такого немає.

Марта. Як же мені не боятись, пані? Я як перший раз побачила його тут, так трохи не зомліла. Уже, грішна, подумала, чи не хочете ви мене оддати їм назад. Йй Богу!

Дзижка. Ну, що ви, Бог з вами, хіба ви кріпачка якась? Тепер такого права немає.

Марта. Ой, пані, що я вам скажу! Як розказують старі люде і як сама бачу, так не тоді, а тепер і єсть оте кріпацтво.

Дзижка. Ні, Марто, тут діло йде про те, щоб Роману Віталевичу зробити добре. От і все.

Марта. А що, пані, не чуть ще нічого од начальства про суд?

Дзижка. Ні, нічого.

Марта. От жінка, хай Бог милує! Я тільки ще одну таку бачила за все життя своє. А ви думаєте, пані, що вона не научує панича Натуся проти пана? Я своїми вухами чула, як вона казала йому „твій тато не добрий, обіжає твою маму“. Чи можна ж таке? Та воно ж мале, хіба воно може розсудити, чий гріх? Ой, пані, вірьте слову, як мені у вас як у раю, так у неї було як у пеклі! Хай Бог милує.

Дзижка. Ну, Бог з нею, Марто. А що то сьогодні Роман Віталєвич робив у кухні у вас?

Марта. *(Радісно)*. А гралися з моїм Васильком. Такі смішні! От так їм, видно, скучно за дитиною... та хоч з моїм погуляються. *(Дзвінок)*.

Марта. Ой, хтось прийшов! *(Біжить у сіни)*.

Чуй. *(Входячи)*. Доброго здоров'я. А на дворі немов уже весна починається. А де ж?... *(киває на двері в хату Романа)*.

Дзижка *(вітаючись)*. Нема, пішов погулять...

Чуй. А того... братухи славного — не було ще?

Дзижка. Ні, чогось нема. Мабуть, не добув або ще прийде...

Чуй. *(Тихо)*. Ну, моя дорога, справи стоять досить кепсько.

Дзижка *(Стурбовано)*. А що таке?

Чуй. Христе-продавка подала контр... контр... чорт його зна, як це казав адвокат... ну, словом контр-прошення таке саме як ми.

Дзижка. Як таке саме?

Чуй. Точнісінько. Цеб-то, що муж її зражував і через те вона вважав себе потерпівшою стороною.

Дзижка. Та на яких підставах?

Чу й. Має документи, ваші листи до Романа Віталевича. А з листів видно, що, дійсно, він раніше її зрадив, ніж ми її піймали. На цій підставі й весь її контр. А свою зраду не признає, каже що ніякої зради не було, а що вона хотіла тільки перевірити, чи справді її ловлять, як вона догадувалася. Що це з її боку була така сама комедія, як і з нашого, а через те зради ніякої не було. Розумієте!? І от стоячи принципіально, вважайте! — стоячи принципіально за нерозторжимість шлюбу, вона своєї згоди на розвод не дає і не дасть ніколи, хіба що Синод схоче силою піти проти її принципів. Ловко?

Дзижка. Але ж звідки вона має Романові листи?

Чу й. Звідти ж, мабуть, звідки ми матимемо мої листи до неї.

Дзижка. Так що надії мало?

Чу й. Ну, цього сказати не можна. Але що вона діло затагне цим на довго, це факт. Я радив і ражу Роману Віталевичу: не давати їй грошей. Рішуче, з такими типами треба з нагайом у руках балакати. Тоді буде добре.

Дзижка. Ну, од Романа цього не можна вимагати. Він швидче одним ударом може вбити, ніж з нагаями. Що ж робити, Семене Семеновичу?

Чу й. Прийдеться чекати. Треба швидче дати адвокату мої листи. Це трошки штовхне справу наперед.

Дзижка. „Ждати“. Легко це сказати, а як зробити?

Чу й. Що він, все нудиться?

Дзижка. Його мучить совість, що він покинув свою дитину на загибель. Це йому не дає спокою. Ради Бога, Семене Семеновичу, не кажіть йому поки що нічого про цей контр. Він і так сумнівається, чи виграв справу, а тут і зовсім загубить надію.

Чуї. Звичайно, не треба поки що говорити, побачимо, як далі буде.

Марта *(на порозі, тихо)*. Пані, там той жулік прийшов. Куди його?

Дзижка. Ведіть сюди! А як хтось позвонить, то забіжіть уперед до нас.

Марта. Добре *(виходить)*.

Чуї. Вона його жуліком зве?

Дзижка. Не инакше.

Чуї. Щоб це було несправедливо, я не можу сказати.

Входить Мішель. Вигляд у його спокійний, трошки таємничий. Побачивши Чуя, нерішуче зупиняється.

Дзижка. Нічого, нічого, Семен Семенович знає.

Мішель. А! Тим краще. *(Роз'язно вітається)*.

Дзижка. Принесли!

Мішель. Розуміється. Перш усього, Ольго Устинівно, як я вам казав, я стою принципіально *(Дзижка й Чуї непомітно переглядаються)* на тому, що сестра неправа. Я — чоловік без міщанських забобонів і признаю тільки вільне кохання. *(До Чуя)*. Вибачайте, ви щось хочете сказати?

Чуї. Так. Ви не можете мені показати листи? Я хотів би подивитись, чи нема помилки.

Мішель *(Охоче)*. О, прошу, прошу. *(Виймає з бокової кишені пакет, розгортає, витягає один лист і подає)*. Прощу дуже.

Чуї. Ні, ви мені всі дайте. Там можуть бути чийсь чужі.

Мішель. *(Добродушно)*. Вибачайте, я всіх дати не можу раніше, ніж... ви розумієте, що я все ж таки ризкую і, як не як, іду проти рідної сестри. Я, звичайно, тільки через те, що принципіально.

Дзижка. Ах, так! Я зараз, зараз. (*Хапливо виймає наготовані гроші й подає Мішелеві*).

Мішель. Ви розумієте, що я також, так сказати... (*Уважно рахує, ховає*). Цілком вірно. Прошу дуже. (*Протягає пакет*).

Чуй. (*Переглядає*).

Мішель. Не бійтесь, помилки не може бути, я міг би бути експертом по часті почерків. Одна рука.

Чуй. Так. Помилки нема. Слухайте, е... добродію, а ви, часом, не знаєте, яким способом у вашої сестри опинились листи Ольги Устинівни?

Мішель (*З занадто невинним виразом*). Листи Ольги Устинівни? Не знаю.

Чуй. А ви знаєте, що ваша сестра подала в Синод заяву?

Мішель. Про це знаю. Що знаю, то знаю.

Дзижка. Ну, справа скінчена. (*До Чуя*) Здається, більш нічого?

Чуй. Нічого.

Мішель. (*Встає, прощається*). Ну, мені треба поспішати. Ви мені вибачте, що я піду, обіщав сьогодні бути в опері. Здається, трошки запізнився. Всього найкращого! Сюди йти? (*Показує на кухню*).

Дзижка. Я вас проведу. (*Виходить з ним і через якийсь час вертається*).

Чуй. Як вам подобається цей достойний брат свої сестри?

Дзижка. (*Весело*). Він — чудовий, Чуйчику. Правда? Як би я не боялась, що він засидиться, я б ще трошки з ним побалакала... Ну, добре, що хоч листи єсть. Ви коли їх оддасте? Завтра? Ну, все ж таки хоч трошки ніби наперед. Ой, Чуйчику, як страшно помалу все це

йде. Я теж починаю зневірюватись. Але ми все ж таки поборемось? Правда, Чуйчику? І буде таки...

Марта *(входячи)*. Пані, той жулік знов щось хоче сказати вам, каже, забув.

Дзижка. Ще? Ну, ведіть його сюди.

Марта. Та скажіть йому, пані, щоб не чіплявся до мене. Бо побий мене сила божа, рогаčem голову проб'ю, як зачепить! І тут лізе, халамидро!

Дзижка. Добре, добре... Ведіть його. *(Марта виходить)*. Що ж він там забув? Цікаво! Здається, гроші, як була умова...

Входять Мішель і Марта.

Мішель. Вибачайте, я ще на хвилинку, згадав, як вийшов *(До Марти, показуючи їй вийти)*. Прошу, прошу.

Дзижка. Марто, вийдіть.

Мішель *(підходить ближче)*. Прошу прощення, Ольго Устинівно, але, як ваш прінципіальний прихильник, зроблю вам наганяй. Ви недипломатично ведете свої справи, недипломатично.

Дзижка. Як так? В чому річ?

Мішель. На віщо Роман Віталєвич написав цього листа сестрі?

Дзижка. Якого листа? Він ніяких листів вашій сестрі не писав. Я, принаймні, не знаю, не чула...

Мішель. Ах, так ви не знаєте? Значить, Роман Віталєвич сам писав? Ну, все одно, не дипломатично, не дипломатично. Таких листів писати не можна.

Дзижка. Я не знаю. Що ж він писав там? Про віщо?

Мішель. Цього я не знаю, але...

Дзижка. Як не знаєте? Ви не читали, сестра вам не читала?

Мішель. Ні. Вона знає, що ми розходимось в принципах і нічого мені...

Чуй. Чекайте, як же ви кажете „таких листів писати не можна“. Очевидно, ви знаєте, про віщо в йому було?

Мішель (*вибачливо до його*): Я сказав, дійсно, „таких листів“, але що саме в йому, мені невідомо. А що недипломатично, то це я сужу по тому вражінню, яке лист зробив на сестру.

Дзижка. Яке ж це вражіння?

Мішель. До листа вона була ні так ні сяк. Після ж листа у неї зразу піднявся дух, взагалі, підбадьорилась і шанси її побільшилися.

Дзижка. Шанси на що?

Мішель. Очевидно, на те, що Роман Віталєвич вернеться до неї. Так, принаймні, я сужу...

Дзижка. Господи! Що ж він міг їй написати?! Голубчику, Михайле Парменовичу, ви не можете як небудь дістати того листа? Я вам буду дуже-дуже вдячна...

Мішель. Хм!... Мені здається, що це можна було б... Але... Тут, розумієте, прийдеться через прислугу робити... Підкупити...

Дзижка. Скільки це буде коштувати?

Мішель, Хм.. Як вам сказати... Сестра її розщитає, як довідається.

Дзижка. Ради Бога, говоріть швидче, скільки це буде.

Мішель. Я думаю, не менше ста рублів.

Чуй. Сто рублів? Та бійтеся ви Бога, чоловіче!

Мішель. Ви розумієте, прислуга ризикує, потім трус у неї, без місця буде.

Дзижка. Ну, добре, я...

Чуй. Та нічого подібного! За віщо? Ми самі узнаємо у Романа Віталевича і кінець.

Мішель. Хм! Чекайте... Так... так... Ну, менше як п'ятьдесят рублів не можна. Це рішуче.

Чуй. Дві десятки і кінець.

Мішель. Ну, помилуйте, Семене Семеновичу, треба ж все таки бути гуманним. Прислуга місце...

Чуй. Дві десятки. Прислуга буде рада. Скажіть, що ми з принціпу більше не хотіли дати. Тим паче, що Роман Віталевич напевне сам скаже. Я думаю, що навіть зовсім не треба через прислугу.

Мішель. Ну, добре. Нехай буде так. Складаю на вашу душу, як пострадає прислуга. Вона, розуміється, візьметься. Народ такий, що за копійку душу свою продасть. Добре. Так коли можна вам принести?

Дзижка. Яко можна швидче, розуміється.

Мішель. Чудесно. Я думаю, що завтра в цю саму пору я буду у вас. Так?

Дзижка. Добре, я вас ждатиму.

Мішель. Ну, вибачайте, я спішу і так запізнився. До приємного побачення! *(уклоняється й поспішно виходить)*.

Чуй. Але ж який шарлатюга: сто рублів!

Дзижка. Що ж він там їй написав? Що він їй міг написати? І мені ні слова. Через що? Боїться мене, не довіряє? І що він їй таке написав, що у неї дух піднявся? Не уявляю собі!

Чуй. Та чи правда ще цьому? Можливо що цей жулік просто хотів авансом виманити ще з десятку і вдумав усе.

Дзижка. Ні, ні, він напевне написав. Я це знаю. Він усе жде якогось листа сьогодні. Очевидно, відповідь від неї. Але що він їй міг написати? Що вернеться? Але чого ж ховати від мене? Хіба я його хоч колинебудь

держала, не пускала? Хіба я сама не бачу, що йому тяжко. За віщо ж таке недовірря? Нічого не розумію.

Чуй. Та поговорить з ним і виясниться.

Дзижка. Ой, ні! Коли він не хоче сам говорити, з якої ж речі я буду лізти до його. І, ради Бога, Семене Семеновичу ні словом йому про це. Добре?

Чуй. Ну, мені зовсім нема чого мішатись. Це — ваше діло.

(Дзвінок).

Дзижка. Це, мабуть, Роман або почта. *(Біжить до дверей. По паузі, стоячи на порозі):* А, це ви! Де ж ви зустрілися?

Роман *(входячи з Петром у пальті)*. А почти не було?

Дзижка. Ні, не було. І, мабуть Романю, вже й не буде, — пізно. Завтра, напевне, вранці прийде.

Роман. Хм! Повинно б уже сьогодні бути. Доброго здоров'я, Семене Семеновичу. Ви давно? *(Не слухаючи його, до Дзижки)*. А в якій годині звичайно приходять почтальон?

Дзижка *(вітатися з Петром)*. О сьомій, а тепер уже більше восьми... Та чому ти не роздягнешся, хіба ще куди підеш?

Роман *(машинально роздягається й складає одягу на стілець)*. Ні, не йду...

Петро. А, — Чуй-Чуйчику, як ся мавш? Ну, нарешті можеш поздоровити мене. Панове, об'являю вам радісну новину: нарешті я їду до Петербургу. Продав картину й складаю манатки.

Чуй. Невже продав? За скільки?

Петро. Мало, — тисячу.

Чуй. Тому самому?

Петро. А то-ж.

Дзижка. Значить, з вас могорич?

Петро. Звичайно. Чувш, Романе, от і Ольга Усти-

нівна каже, що могорич. А він, комік, протестує. Думає, як студенти його на руках носять, так він і, справді, святий? Не забувай, голубчику, що ми — не студенти і знаємо дещо більше за студентів. Прошу, шановне товариство, завтра до мене на прощальний вечір! (*Церемонно уклоняється*).

Дзижка. З охотою.

Петро (*до Романа*). Чуєш, ти? От як йому закрутила голову слава! Пройшли разом три квартали і він ні одного слова не чув, що я йому казав. Повна голова проблем. Чи він хоч їсти не розучився, Ольга Устинівно? Це з ученими трапляється, я чув.

Дзижка. Роман сьогодні трошки стомленим себе почував, ви не звертайте уваги. Може б ти, Ромо, пішов до себе, спочинув?

Роман. Ні, нічого... Я так... Тут у мене деякі комбінації... Ну, нічого. Так що ти говориш, Петрусю?

Петро. От як бачите! Цілу годину говорю з ним, упріваю, а він потім: „Так що ти говориш, Петрусю?“

Всі *сміються*. — (*Дзвінок*).

Дзижка. Хто б це міг бути?

Роман. Мабуть, почта. (*Хоче бігти*).

Дзижка. Та сиди, Романе. Марта принесе, коли почта. Будеш вибігати на кожний дзвінок. Мабуть, хто небудь з знайомих.

Марта (*входить з сіней і, зачинивши за собою двері, зляканим шепотом*): Пані, там... стара пані... з Натусем і Олімпіадою Іванівною...

Всі (*мимоволі підводяться*).

Дзижка. Христя Парменівна? До кого ж вона?

Марта. До пана...

Роман (*хвилюючись*). До мене? Ага, ну-так, так, так... Так скажіть, Марто, щоб сюди... Або я зараз... Ні, нічого,

нехай сюди. Ти, Олю, нічого не мавш проти? Знаєш, я хотів тобі сказать... Ну, та нехай... Просіть, Марто... *(Марта виходить)*. Як же це так? Це зовсім... *Входять Христя, держучи Натуся за руку, за ними Олімпіяда. І та й друга мають холодний, ображений і гидливий вираз на лицях. Озирають хату з ворожістю й насмішкою. Натусь горнеться до матері й дивиться з під лоба.*

Христя. Ах, тут уся кумпанія... *(До Романа)*. Я прїшла до тебе, але раз ти хочеш, щоб і вони були, — прошу.

Роман. Вибачай, Христю, я, власне, не знаючи, з якого приводу ти...

Христя. Я з приводу твого листа, який ти прислав мені. В йому ти докоряєш мені, що я насилую волю й свідомість нашого сина, що не даю йому зробити вибір, я от і привела сюди нашого сина, щоб він зробив цей вибір...

Роман. Але ж... я зовсім не думав, що це так. Мені, розуміється, приємно бачити Натуся і я вам дякую, що... Здоров, Натусю... *(Підходить і простягає руки Натусеві, хлопець ще щільніше горнеться до матері)*. Що ж ти мене вже не пізнаєш, Натусю? Га? *(Присідає коло його)* Ну, здоров, давай лапу. Забув? Чого ж ти мене боїшся? Ну, іди сюди, ми побалакаємо. Іди, мій хлопчику, ми ж так давно не бачились. Ти скучив за татом? *(Тягне до себе Натуся, той хмуру опирається)*.

Олімпіяда. На віщо ж ви тягнете дитину? Самі насилуєте, а кажете, що другі насилують. Бачите, що дитина боїться вас.

Роман *(Силкуючись жартувати)*. Що ж я йому зробив? Я не страшний, чого йому боятися.

Олімпіяда. Такого батька всяка дитина буде боятися.

Христя. Тепер ти сам бачиш, що зробив з свого сина? Бачиш? Я його не силую. Ти думаєш, що дитина нічого не розуміє? Не бійся, він уже розуміє і, дійсно, має рацію боятись.

Роман. Господи! Чекай, Христю, так же не можна... Підожди, дай же хоч... Я не розумію. Натусю, за що ж ти на мене сердишся? Що ж я тобі зробив? Я так давно не бачив тебе, скучав за тобою, а ти он який... А ще запорожський козак. Хіба запорожські козаки були такі зо своїми татами? Ну, йди до мене та поздоровкайся по козацькому, здорово так... Ну?

Натусь *(засоромлено, але м'ягче дивиться на його, потім підходить і простягає руку)*.

Роман *(Радісно)*. Ну, от! От бачиш... От тепер уже зовсім не той... Ну, так скажи ж мені, ти скучив за мною? Га? Ходім, сядемо там з тобою...

Христя *(різко)*. Натусю, не ходи туди!...

Роман. Христю, але ж так не можна!

Христя. Ти насилуєш його. Можеш говорити з ним тут. І, взагалі, я не розумію, чого тобі ще треба. Спитай його, чи він хоче зостатись у тебе і більше нема чого балакати. Я не прислуга твоя, щоб стояти біля порогу! І це називається, делікатність! Елементарної ввічливості нема!

Роман. Вибачайте, ради Бога, але — я... Прошу сідати... Будь ласка... Може чаю?

Христя *(з посмішкою)*. Дякую дуже... Натусю, іди сюди...

Петро *(обурено)*. Позвольте, добродійко, раз ви привели сина, щоб міг зробити вибір, так не насилуйте його.

Христя. А вас я прошу не мішатись не в своє діло! Не до вас прийшла!

Роман *(все держучи Натусю, сідає недалеко від Христі)*

і садовить сина на коліна). Ось ми тут з тобою сядемо. Правда? А який у тебе жупан гарний!

Натусь. Це не жупан, а блузка. Жупани не такі.

Роман. А, правда, не такі, не такі, це дійсно. Ну, а хочеш я тобі куплю жупан? *(Олімпіяда обурено шепоче Христі)*.

Натусь. Купи. А ти, тату, вже професор?

Роман. Професор, хлопчику.

Натусь. А автомобіля ще не маєш?

Роман. Ні, ще не маю. А ти любиш кататися на автомобілях?

Натусь. Люблю.

Роман. А за мною ти скучав? Га?

Натусь *(починає мовчки злізати)*.

Роман. Куди ж ти? Куди, хлопчику, га?

Натусь. Пусти мене.

Роман. Чого ж ти тікаєш, га? Ти мене не любиш, ні, дитино моя, за що, га?

Натусь. Ти — не добрий. Я не хочу, пусти. Мама і я плачемо через тебе...

Роман. Хлопчику, ти не знаєш, я мамі нічого не зробив... Ти ще малий, ти не можеш зрозуміти...

Натусь *(дивиться з ненавистю на Дзижку)*. Ти любиш оту шлюху, а нас не любиш, пусти мене *(виривається й біжить до матері)*.

Роман *(до Христі)* Господи! Що ти з ним зробила!

Христя *(до Натуся)*. Натусю, не можна так! Негарно!

Натусь *(Топлючи ногою й люто поглядаючи на Дзижку)*. Шлюха! Шлюха! Ти сама казала, що вона шлюха!

Олімпіяда. Натусю, не можна, дитино!

Христя *(заспокоює Натуся)*.

Дзижка *(тихо, спокійно й рішуче до Романа)*. Романе!

Ти повинен іти до своєї дитини. Ти, бачиш, в яких вона руках?

Христя. Краще б на свої руки подивилась.

Роман (*хрипко до Натуся*). Натусю, зостанешся зо мною? Га?

Натусь. Ні, ні! Я без мами не хочу!

Дзижка. Іди, Романе, ти мусиш іти, коли любиш свою дитину...

Роман (*до Натуся ще глухіше*). А може, Натусю, зостанешся?

Дзижка (*оглядається, бере пальто Романа й піддає йому*). Одягайсь, Романе.

Роман. Та зараз? Чекай... я ж...

Дзижка. Зараз, тепер же... Всі речі і все инче потім... Іди, так краще, це єдине... Так треба... На шапку... Калоші де? Калоші там... Прощай...

Роман (*стоїть убито й непорушно*).

Натусь. Тату! Та ходім же!

Роман (*нахиляється до Дзижки, обнімає її й цілує в лице, потім у руку, довго не одривається*).

Дзижка. Ну, годі, Ромо, годі, мій бідний... Іди, а то... (*кусає губи*).

Христя (*голосно*). А акторка хороша!

Роман (*як підкинений, випрямляється й скажено ступає до Христі*).

Дзижка (*схопивши його за руку*). Ромо! Романе!... Не треба...

Роман (*повертаючись до Дзижки, тяжко дихає, ще раз обнімає, і з мукою, але твердо*). Прощай. Спасибі тобі за все!... Ходімте!

Олімпіяда (*поспішно виходить, за нею Христя з Натусем*).

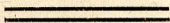
Натусь (*хапаючи його за руку*). Тату, ти з нами?

Роман. З вами, хлопчику, з вами. Прощайте, Семене Семеновичу, вибачте. Петре, ти ж зайдеш?... Олю! (*Протягає руку*).

Дзижка (*стискає*). Прощай... Іди...

Натусь. Тату! Та ходім же! (*Сильно тягне його*). Тату!

Роман (*помалу випускає руку Дзижки, повертається і згорбившись виходить, держучи за руку підстрибучого Натуса*).

(1986) Видавниче Т-во „ДЗВІН“

Головне представництво:

Praha, Vinohrady, Šumavská 11-II. J. Tuščenka

Має на складі:

Шкільні підручники:

1. М. Грушевський: Всесвітня історія, т. I, стор. 202, мал. 36, ц. 12 к. ч.
2. — Всесвітня історія, т. II, стор. 270, мал. 67, ц. 16 к. ч.
3. — Історія України, підручник для середніх і вищих початков. шкіл, ст. 216, ц. 14 к. ч.
4. — Про старі часи на Україні. Коротка історія України, ст. 120, мал. 48, ц. 8 к. ч.
5. О. Коваленко: Практична геометрія. Підручник для вищих початкових шкіл II ч., ст. 94, мал. 93, ц. 6 к. ч.
6. Юр. Сірий: Про світ божий. Бесіди по природознавству, ст. 104, мал. 46, ц. 6 к. ч.
7. М. Чайковський: Тригонометрія. Повний курс, до 20 аркушів, ц. 18 к. ч.
8. С. Черкасенко: Рідна школа, ч. I, ст. 160, в багатьма мал. ц. 5 к. ч.
9. — Рідна школа, ч. II, ст. 292, в багатьма мал. ц. 15 к. ч.

Красне письменство:

1. В. Винниченко: Твори т. I. Краса і слава й інші оповідання, ст. 260, ц. 16 к. ч.
2. — Твори т. II. Голода й інші оповідання, ст. 202, ц. 16 к. ч.
3. — Твори т. III. Боротба й інші оповідання, ст. 252, ц. 16 к. ч.
4. — Твори т. IV. Кузь та Грицунь й інші оповідання, ст. 218, ц. 16 к. ч.
5. — Твори т. V. Історія Якимового будинку й інші оповідання, ст. 212, ц. 16 к. ч.
6. — Твори т. VI. Рівноага (роман з життя емігрантів), ст. 274, ц. 16 к. ч.
7. — Твори т. VII. По світі, роман, ст. 208, ц. 16 к. ч.
8. — Твори т. VIII. Божки, роман, ст. 356, ц. 16 к. ч.
9. — Твори т. IX. Босяк й інші оповідання, ст. 248, ц. 16 к. ч.
10. — Твори т. X. Чесність з собою, роман, ст. 268, ц. 16 к. ч.
11. — Твори т. XI. Хочу, роман, ст. 304, ц. 16 к. ч.
12. — Біля машини, оповідання, ст. 32, ц. 3 к. ч.
13. — Голод, оповідання, ст. 16, ц. 2 к. ч.
14. — Записна книжка, оповідання, ст. 16, ц. 2 к. ч.
15. — Контрасти, оповідання, ст. 35, ц. 3 к. ч.
16. — Промінь сонця, оповідання, ст. 12, ц. 2 к. ч.
17. — Кузь і Грицунь, оповідання, ст. 32, ц. 3 к. ч.
18. — Між двох сіл, п'єса на 4 дії, ст. 136, ц. 10 к. ч.

19. Залозецький: Під осіннім небом, звел. ст. 160, ц. 10 к. ч.
20. Р. Кіплінг: Брати Мойдзі, оповідання з життя дитини між звірятами, ст. 238, мал. 27, ц. 16 к. ч.
21. О. Олесь: З журбою радість обнялась, поезії, т. I, ст. 144, ц. 10 к. ч.
22. — Поезії, т. V, ст. 160, ц. 10 к. ч.
23. — Поезії, т. VII, Чужиною, ст. 96, ц. 8 к. ч.
24. — На зелених горах, поезії, ст. 32, ц. 3 к. ч.
25. С. Черкасенко: (П. Стах), Твори т. I, поезії, ст. 204, ц. 15 к. ч.
26. — Твори т. II, ст. 198, ц. 15 к. ч.
27. В. Винниченко: „Брехня“, п'єса на 3 дії, ст. 85, ц. 10 к. ч.
28. — „Натусь“, п'єса на 4 дії, ц. 10 к. ч.

Книжки різного змісту:

1. О. Бауер: Шлях до соціалізму, ст. 50, ц. 3 к. ч.
2. Е. Вандервельде: Нейтральний і соціалістичний кооперативний рух, ст. 146, ц. 5 к. ч.
3. В. Винниченко: Відродження нації (історія української революції), т. I, ст. 348, ц. 30 к. ч.
4. — Відродження нації, т. II, ст. 328, ц. 30 к. ч.
5. — Відродження нації, т. III, ст. 536, ц. 40 к. ч.
6. М. Грушевський: Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII ст. 248, ц. 15 к. ч.
7. В. Дайхер: Німецька кооперація, т. I, ст. 128, ц. 5 к. ч.
8. В. Левинський: Народність і держава, ст. 128, ц. 8 к. ч.
9. — Соціалістичний інтернаціонал і погномені народи, ст. 144, ц. 10 к. ч.
10. А. Сербінено: Кооперація на селі, ст. 32, ц. 2 к. ч.
11. — Українська споживча кооперація, ц. 2 к. ч.
12. Ю. Сірий: Леся Українка (характеристика) ц. 2 к. ч.
13. В. Липинський: Україна на передодні 1657—1659 рр, замітки по історії україн. держ. будівництва, ц. 20 к. ч.

Нові дитячі видання:

1. Ю. Сірий: До вір! До моря!, оповідання з ілюстр., ц. 6 к. ч.
2. — Про горобця, славного мелодія, оповідання, ц. 6 к. ч.
3. — Мандрівка краплини води, оповідання, ц. 6 к. ч.
4. О. Олесь: „Івасик-Телесик“, казка в 5 картинах з ілюстр., ц. 10 к. ч.
5. Р. Кіплінг: От, так казки! розквітає ілюстр. видання, ц. 10 к. ч.

Всі книги висилаються негайно по одержанню грошей. Хто замовляв більшу кількість і на продаж, має книгарський опуст. Книги висилаються тільки за готівку. Пересилка на кошт покушця.

Рл726

В. Винниченко

НАТУСЬ